

Norges miljø- og
biovitenskapelige
universitet

Rapport, 2025:

Besøksforvaltning i distriktskommuners samfunns- og arealplanlegging

På oppdrag fra Distriktssenteret:

Knut Bjørn Stokke
Morten Clemetsen
Kristian Bjørnstad

Besøksforvaltning i distriktskommuners samfunns- og arealplanlegging

Knut Bjørn Stokke og Morten Clemetsen, NMBU, og Kristian Bjørnstad, Norske Parker

Forord

Denne rapporten er skrevet på oppdrag fra Distriktsenteret, som ønsker en oversikt og status på hvordan kommuners arbeid med besøksforvaltning omtales eller problematiseres i kommunal samfunns- og arealplanlegging.

Rapporten er skrevet av Knut Bjørn Stokke og Morten Clemetsen ved NMBU, hhv. Institutt for by- og regionplanlegging og Institutt for landskapsarkitektur, og Kristian Bjørnstad ved Norske Parker. NMBU og Norske Parker har arbeidet i lengre tid med besøksforvaltning og er begge ledende kunnskapsleverandører, NMBU med forskning og undervisning og Norske Parker med praktisk besøksforvaltning i norske kommuner og lokalsamfunn.

Vi takker Distriktsenteret for et spennende oppdrag, samt representantene fra case-kommunene Vinje, Lom, Aurland, Øystre Slidre, Oppdal og Sunndal som stilte opp til digitalt intervju.

Ås, april 2025

Innholdsfortegnelse

Innhold

Innholdsfortegnelse	1
Sammendrag	3
1. Innledning.....	3
2. Gjennomgang av tidligere forskning på besøksforvaltning	7
3. Kunnskap fra studentoppgaver.....	11
4. Erfaringer fra regionalparker i Norge og internasjonalt	13
5. Gjennomgang av veiledere	15
5.1 Besøksforvaltning for verneområder	15
5.2 Besøksforvaltning for mye besøkte naturområder	15
5.3 Veiledere for kommunal planlegging	16
5.4 Veileder for besøksforvaltning i kommunal planlegging	16
6. Erfaringer fra seks distriktskommuner	17
6.1 Lom kommune	18
6.2 Sunndal kommune	20
6.3 Oppdal kommune.....	23
6.4 Aurland kommune	25
6.5 Vinje kommune	27
6.6 Øystre Slidre kommune.....	29
7. Diskusjon.....	32
8. Anbefalinger.....	36
Vedlegg	

Sammendrag

Kommuneplanens areal- og samfunnsdel er kommunens overordnede strategiske styringsdokumenter, som skal tilrettelegge for å utvikle kommunesamfunnet og avklare hvordan arealene i kommunen kan brukes. Planleggingen skal ivareta kommunale, regionale og nasjonale mål, interesser og oppgaver på tvers av sektorer og målområder, herunder satsinger innenfor bærekraftig besøksforvaltning.

Økende tilstrømming av turister og besøkende i mange regioner i Norge i de senere årene, har ført til at besøksforvaltning har kommet på dagsorden i norske kommuner. Stort besøkspress flere steder, gjør at spørsmålet om å kople besøksforvaltning til kommuneplanleggingen også diskuteres. Denne rapporten presenterer en oversikt over hvordan seks utvalgte distriktskommuner arbeider med besøksforvaltning og hvordan dette kan være et verktøy i arbeidet med kommuneplanens samfunns- og arealdel etter plan- og bygningsloven (PBL). I tillegg presenteres tidligere forskning og veiledere på feltet. De to problemstillingene som reises er:

- 1) Hvordan omtales eller problematiseres koplinger mellom besøksforvaltning og overordna samfunns- og arealplanlegging?
- 2) Hvilke erfaringer har kommuner med å kople besøksforvaltning inn i samfunns- og arealplanleggingen sin?

De valgte kommunene er Lom, Vinje, Oppdal, Sunndal, Aurland og Øystre Slidre. Kommunene ble valgt ut fra følgende kriterier: 1) Har deltatt i fylkeskommunal satsing/kompetansetilbud på besøksforvaltning, 2) Er medlemmer i Norske Parker eller 3) Har arbeidet med besøksforvaltning knyttet til verneområder. Det ble foretatt intervjuer med kommunalt ansatte fra plan og næring/reiseliv på Teams.

Når det gjelder den første problemstillingen viser gjennomgangen av de seks case-kommunene to forskjellige måter kommunene arbeider med besøksforvaltning. Den ene måten er å utarbeide en besøksstrategi som ikke er direkte koplet til kommunens overordna samfunns- og arealplanlegging etter PBL. Eksempler på dette er Sunndal, Vinje og Lom kommuner. Oppdal kommune skiller seg her ut. De har også utarbeidet en egen besøksstrategi utenfor PBL, men har koplet viktige elementer i besøks-strategien i kommuneplanens samfunnsdel. De andre kommunene Sunndal, Vinje og Lom har svakere koplinger mellom besøksstrategien og kommunens overordnede areal- og samfunnsplanlegging. Det andre sporet er å forankre besøksstrategi direkte i kommuneplanens areal- og samfunnsdel, som Øystre Slidre og Aurland kommuner er representanter for.

For å belyse den andre problemstillingen viser vi til de to kommunene i vår undersøkelse vi vurderer har kommet lengst med å kople besøksforvaltningen i sin overordnede planlegging etter PBL; nemlig Oppdal og Aurland. De to kommunene har hver sin tilnærming som vi mener begge kan fungere godt. Aurland har arbeidet såpass lenge med praktisk besøksforvaltning og har opparbeidet betydelig kompetanse i samarbeid med verneområde-forvalter og Nærøyfjorden Verdsarvpark, så for dem var det naturlig å integrere besøksforvaltning direkte i kommuneplanens samfunnsdel uten å gå veien om først å lage en egen besøksstrategi. Oppdal på sin side har ikke så lang erfaring med besøksforvaltning, men gjennom å være en pilot i Trøndelag fylkeskommune sin satsing på besøksforvaltning, valgte man først et målrettet arbeid

med å utarbeide egen besøksstrategi. De har imidlertid også koplet elementer av besøksstrategien i kommuneplanens samfunnsdel, slik at de fikk sikret god forankring i kommunens strategiske styringsdokument.

Når det gjelder å integrere besøksforvaltning i kommuneplanens arealdel, mener vi Aurland kommune har kommet lengst blant våre casekommuner. I den pågående rulleringen av arealdelen bygger man bevisst på målene i samfunnsdelen, hvor også en av arealstrategiene omhandler besøksforvaltning. Det er imidlertid noen utfordringer knyttet til kommuneplanens arealdel sin juridiske status og tilhørende virkemidler som ikke er særlig godt utviklet i forhold til besøksforvaltning. Arealplanleggingen har fokus på nettopp areal og utbygging, hvor et ensidig fokus på areal skjuler relasjonelle perspektiver knyttet til folks tilhørighet og omsorg for sine steder og landskap. Flere av informantene i case-kommunene pekte også på at arealplanleggingen ikke er tilpasset hensynet til besøkende.

Basert på undersøkelsen blir det presentert noen konkrete anbefalinger får å lykkes med å integrere besøksforvaltning i kommunens overordnede areal- og samfunnsplanlegging. Disse kan oppsummeres i følgende punkter:

- Besøksforvaltning må ikke bli et nytt sektoransvar for kommunene, men innlemme dette i sitt løpende arbeid med planlegging og stedsutvikling
- Det er viktig å forankre besøksforvaltning i kommuneplanens samfunnsdel for å sikre god forankring
- For å få god kopling til kommuneplanens arbeid er det viktig å konkretisere besøksforvaltning i tydelige arealstrategier i samfunnsdelen
- Godt samarbeid er også en nøkkel, og etablering av tverrfaglige besøksforvaltningsgrupper eller gruppe for helhetlig reisemålsledelse, er viktig
- Det er viktig med politisk forankring, og det kan derfor være hensiktsmessig å innlemme besøksstrategi allerede i den kommunale planstrategien. Her kan også politikeropplæring stå sentralt
- Fylkeskommunene kan spille en viktig katalysatorrolle i samspill med kommunene
- Besøksforvaltning må ikke bare bli et fokus for å håndtere eksisterende masseturisme, men også for å utvikle et bærekraftig reiseliv fra starten av som i størst mulig grad er i samsvar med lokalbefolkningens ønsker og behov
- Noe som kan vurderes er etablering av kommunale fellesgodefond, som kan sikre økonomiske ressurser til mer operasjonell besøksforvaltning, bl.a. til skilting og kanalisering av ferdsel.
- Bærekraftig besøksforvaltning fordrer en stedssensitiv tilnærming hvor bl.a. aktive og dialogbaserte medvirkningsformer kan bidra til å synliggjøre folks relasjoner til sine steder og landskap.

1. Innledning

Denne rapporten presenterer en oversikt over hvordan seks utvalgte distriktskommuner arbeider med besøksforvaltning og hvordan dette kan være et verktøy i arbeidet med kommuneplanens samfunns- og arealdel etter plan- og bygningsloven (PBL). Rapporten er skrevet på oppdrag fra Distriktsenteret, og utgangspunktet for oppdraget er:

«Arbeidet med besøksforvaltning er i dag prosjektbasert, og det mangler sammenstilt kunnskap om hvordan det kan være et verktøy i arbeidet med kommuneplanen og hvordan resultatet av prosessene kan forankres i kommuneplanen. Det er flere aktører som jobber med besøksforvaltning, men de er ikke samordnet og erfaringene er ikke samlet og delt» (Distriktsenterets prosjektbeskrivelse, datert 29.11.24).

Besøksforvaltning er et relativt nytt fagfelt i Norge, som er knyttet til den økte mengden turister i norsk natur og til norske byer og lokalsamfunn, samt økt og nye former for friluftsliv. Begrepet er en norsk oversettelse av «visitor management», som er godt innarbeidet i USA og andre land med en aktiv forvaltning av de besøkende. Gjennom LANDTIME-prosjektet ble det skrevet en tekst til NOU Leve og oppleve om tre perspektiver på besøksforvaltning; som bygger på Haukeland (2023). De tre perspektivene er:

1. Naturforvaltningsperspektivet
2. Bedrifts- og næringsperspektivet
3. (Lokal-)samfunnsperspektivet

Det første perspektivet, naturforvaltningsperspektivet, er primært knyttet til besøksforvaltning for nasjonalparker og andre store verneområder, basert på Miljødirektoratet (2014) sin veileder. Som følge av en omlegging av vernepolitikken, fra strengt vern og fokus på det enkle friluftslivet, til en mer åpen og inkluderende linje, signalisert med slagordet «Velkommen inn», ble besøksstrategi sett på som nødvendig for å ivareta naturverdiene som følge av økt besøk. Samtidig skal man sikre gode opplevelser for de besøkende og bidra til lokal verdiskaping. I bedrifts- og næringsperspektivet er det reiselivsnæringen selv som tar et økende ansvar for besøksforvaltning, bl.a. gjennom bruk av Innovasjon Norge sin merkeordning for bærekraftig reisemål. Det tredje perspektivet tar utgangspunkt i at reiselivet i større grad må utvikles på lokalsamfunnenes premisser. Nordland fylkeskommune har gått i spissen for denne type besøksforvaltning, hvor kommunal planlegging etter PBL er ansett som det helt sentrale virkemiddelet for å kunne ta styringsgrep i forhold til reiselivet.

Disse tre perspektivene er ikke gjensidig utelukkende, og ulike mellomløsninger kan være viktige for å sikre en god og stedstilpasset besøksforvaltning. Vårt perspektiv er i hovedsak basert på det siste, lokalsamfunnsperspektivet. Nordland fylkeskommune har utviklet en definisjon på besøksforvaltning som i stor grad dekker dette perspektivet, og som vi synes gir et egnet utgangspunkt:

«Besøksforvaltning skal sikre at opplevelsen blir god både for besøkende og fastboende, samtidig som den lokale verdiskapingen blir størst mulig. Besøksforvaltning betyr derfor at man sikrer en bærekraftig utvikling som er innenfor grensene til det natur, landskap, miljø, lokalsamfunn og lokal kultur tåler, samtidig som det gir grunnlag for sunn næringsdrift og lokal verdiskaping»

(Nordland fylkeskommune, 2019, s. 4).

I dette perspektivet ser vi det som viktig å fremheve at besøksforvaltning ikke må utvikles som en egen sektor, men som en integrert del av kommunenes kontinuerlige arbeid med plan og stedsutvikling.

De to problemstillingene som Distriktssenteret etterspør, og som belyses i rapporten er:

1. Hvordan omtales eller problematiseres koplinger mellom besøksforvaltning og overordna samfunns- og arealplanlegging?
2. Hvilke erfaringer har kommuner med å kople besøksforvaltning inn i samfunns- og arealplanleggingen sin?

I rapporten gir vi først en gjennomgang av tidligere forskning og litteratur på feltet, og foretar deretter en gjennomgang av aktuelle veiledere om besøksforvaltning og samfunns- og arealplanlegging. Deretter presenteres studentoppgaver og internasjonale erfaringer knyttet til hvordan ulike park-modeller arbeider med besøksforvaltning, og hvordan dette er koplet opp mot lokal og regional planlegging.

I kapittel 6 presenteres en undersøkelse av hvordan, og i hvilket omfang, de seks utvalgte distriktskommunene arbeider med besøksforvaltning og deres erfaringer med å bruke areal- og samfunnsplanleggingen etter PBL. De valgte kommunene er Lom, Vinje, Oppdal, Sunndal, Aurland og Øystre Slidre. Kommunene ble valgt ut fra følgende kriterier: 1) Har deltatt i fylkeskommunal satsing/kompetansetilbud på besøksforvaltning, 2) Er medlemmer i Norske Parker eller 3) Har arbeidet med besøksforvaltning knyttet til verneområder. Det ble foretatt intervjuer med kommunalt ansatte fra plan og næring/reiseliv på Teams, med utgangspunkt i en semi-strukturert intervjuguide (Kvale 2006), se vedlegg 1. Intervjuene hadde en varighet på rundt en time hver. Vi var to fra prosjektgruppa på hvert intervju, og fra kommunene stilte stort sett to personer, en fra plan og en fra næring/reiseliv. I Øystre Slidre var det kommunedirektøren som stilte til intervju. På forespørsel gav alle informantene muntlig tillatelse til opptak og lagring av intervjuene som grunnlag for senere analyser. Kommunene fikk tilsendt et informasjonsbrev (se vedlegg 2). For de seks kommunene har vi også foretatt en gjennomgang av aktuelle plandokumenter, som er kommuneplanens areal og samfunnsdel og egne besøksstrategier (for de kommuner som har utarbeidet det). Til slutt diskuterer vi funnene samlet, som grunnlag for konklusjon og anbefalinger.

2. Gjennomgang av tidligere forskning på kopling besøksforvaltning og overordna areal- og samfunnsplanlegging

NMBU har i løpet av de siste årene opparbeidet mye kompetanse gjennom flere forskningsprosjekter, bl.a. følgeforskning på arbeidet med besøksforvaltning i UNESCO verdensarvområde Vestnorske Fjordlandskap, med særlig vekt på Nærøyfjordområdet (Stokke, Haukeland & Clemetsen 2016), besøksforvaltning knyttet til nasjonalparkene i Ytre Oslofjord og Kosterhavet på svensk side (Haukeland & Stokke 2021, Stokke & Haukeland 2017, Stokke, Haukeland & Hansen 2017), og ikke minst gjennom BIOTOUR-prosjektet. Sistnevnte var et større forskningsprosjekt finansiert av Norges Forskningsråd, som bl.a. involverte utdanning av tre PhD-kandidater, hvor en av dem var ved vårt Fakultet for landskap og samfunn, og studerte forholdet mellom lokalsamfunn og reiseliv i Vardø (Haraldseid 2020). Gjennom BIOTOUR-prosjektet studerte vi også besøksforvaltning knyttet til Folgefonna, Fulufjell og Varangerhalvøya nasjonalparker og tilhørende randsoner og lokalsamfunn (Stokke & Clemetsen 2021). I tillegg prøvde vi ut og gjennomførte dialogbaserte workshoper med bruk historiefortelling med lokale aktører i Varanger/Ekkerøya og Trysil/ Ljørdalen. Erfaringene med workshopene er presentert i to kapitler i en bok som formidler forskningen i BIOTOUR-prosjektet (Stokke et al. 2021, Clemetsen et al. 2021).

Det er lite forskning på hvordan besøksforvaltning er koplet til kommunenes overordnede areal- og samfunnsplanlegging, men blir adressert i det pågående LANDTIME-prosjektet.¹ I dette prosjektet undersøkes det i en av arbeidspakkene hvordan besøksforvaltning er integrert i kommunal planlegging. Her har vi studert Lofot-kommunene Moskenes, Flakstad, Vestvågøy og Vågan, hvor noen av funnene er oppsummert i en artikkel i tidsskriftet PLAN (Stokke et al. 2023). Artikkelen er skrevet i et samarbeid mellom forskere i LANDTIME-prosjektet og Hanne Lykkja og Ann-Heidi Hansen som var prosjektledere for Nordland fylkeskommune sin satsing på besøksforvaltning i fylket fra 2018 til 2022. I april 2022 ble det gjennomført gruppe-intervjuer med de fire Lofot-kommunene, noe som viste ulike tilnærminger til besøksforvaltning selv om alle var med i samme pilotprosjekt. Moskenes er den ytterste og minste av disse kommunene, og kjennetegnes av små administrative ressurser og har derfor ikke hatt kapasitet til å sette besøksforvaltning på dagsorden i det kommunale planverket. Nasjonalparkforvalteren for Lofotodden nasjonalpark, som ble etablert i 2018, er lokalisert i Reine i Moskenes, og har vært en viktig ressursperson for Moskenes, også for arealer utenfor nasjonalpark-grensen, bl.a. knyttet til planlegging og drift av sherpa-trappene opp til Reinebringen. Lofotodden nasjonalpark har også arealer i Flakstad sin ytterside, her har kommunen gjennomført mulighetsstudie og en område-reguleringsplan for grenda Fredvang, som er blitt en populær innfallsport til «hotspotene» Ryten og Kvalvika. Man har særlig vært opptatt av å finne gode og hensiktsmessige trafikk- og parkeringsløsninger for det store antallet biler/bobiler i et område med smale veier, spredt bosetning og landbruk. Vestvågøy har satset på et godt og forpliktende samarbeid med grender som opplever å få mye besøk, som Hauklandstranda og Uttakleiv. Kommunen har i mindre grad integrert besøksforvaltning i sitt planverk.

¹ LANDTIME-prosjektet er finansiert av Norges forskningsråd og ledes av NMBU. Prosjektet studerer hvordan planlegging etter PBL fungerer for å håndtere ulike tidsperspektiver, se [LANDTIME | NMBU](#).

Vågan er den kommunen i Lofoten (og kanskje blant kommuner i hele landet) som i størst grad har integrert besøksforvaltning i det kommunale planverket, fra planstrategi, kommuneplanens samfunnsdel og kommunedelplan for Kabelvåg. For å håndtere de kortsiktige og prekære utfordringene med masseturismen knyttet til sanitetsforhold, villtelting osv. har kommunen også vedtatt en egen tiltaksplan fra 2021 som ikke er forankret i PBL (Stokke et al. 2023). En viktig premisseleverandør for hvorfor kommunen har lykket med å integrere besøksforvaltning i sine planer, har vært gjennom en svært engasjert og sentral kommunepolitiker, som har bidratt til å sette dette på dagsorden. En annen viktig suksessfaktor er etablering av en tverrfaglig besøksforvaltnings-gruppe, som består av personer fra ulike kommunale etater og sentrale aktører utenfor kommuneorganisasjonen, bl.a. Lofoten Friluftsråd og Destinasjon Lofoten. Tilsvarende besøksforvaltningsgrupper har man også etablert i Vestvågøy og Flakstad kommuner, noe vi mener er en viktig suksessfaktor for å få satt besøksforvaltning på dagsorden i kommunene.

I samme prosjekt pågår det en studie av lokal planlegging og besøksforvaltning knyttet til bygda Halså i Meløy kommune, og hvordan man arbeider lokalt for å styrke lokalsamfunnet ved å planlegge for kai og båttransport til Brestua (Stokke et al. in prep.). Fra Brestua kan man gå videre til Engenbreen og Saltfjellet-Svartisen nasjonalpark. Både Lofot-kommunene og Meløy har vært pilot-kommuner i Nordland fylkeskommune sin besøksforvaltnings-satsing, og har dermed vært banebrytende i norsk sammenheng med å forsøke å integrere besøksforvaltning i planarbeidet. Da Meløy kommune opplevde nedgangen i industrien rundt 2015, ble reiseliv lansert som én av tre satsinger for en planlagt omstilling til et mer robust og bærekraftig næringsliv. Kommunen inntok en aktiv rolle som utviklingsaktør, da den kjøpte opp areal og bygninger ved Brestua, innfallsporten til Engenbreen og Saltfjellet-Svartisen nasjonalpark. Dette for å ha kontroll på utviklingen og for å fremme bærekraftige løsninger ved et av Nordlands eldste reisemål. Det ble utarbeidet en kommunedelplan for området for å se alle de ulike interessene i området, som reiseliv, ny planlagt hovedvei (fylkesvei 17), grusuttak, kulturminner (bl.a. Fonndalen gård, som er et fredet) og landbruk, i sammenheng. Kommunedelplanen for Engenbreen ble vedtatt av kommunestyret i 2019. Kommunen har også tatt besøksforvaltning inn i kommuneplanens samfunnsdel fra 2021 og i arbeidet med kommuneplanens arealdel.

I Halså vi gjennomført to runder med intervjuer med representanter fra lokalsamfunnet og næringsliv, samt med politikere og administrasjon i Meløy kommune, og reiselivsaktører knyttet til Brestua-området. Resultatene vil bli publisert i det tyske fagtidsskriftet EcoMont, hvor vi legger fram ny kunnskap om muligheter og begrensninger for lokalinitiert planlegging og besøksforvaltning i små bygdesamfunn. Lokalsamfunnet for Halså, representert med Halså bedriftsnettverk og representanter fra ulike velforeninger, har laget en egen mulighetsstudie og fått gjennomslag for ny kai som er kommet med i kommuneplanens arealdel, som man bl.a. planlegger båttransport til Brestua. Per i dag kommer man kun til Brestua med båt. I dag går skyssbåtene fra et område ved Kystriksveien (Holandsvika) der det er stor rasfare og få muligheter til å utvikle reiselivstilbud. Arealplanlegging er ofte komplisert med mange motstridende interesser og hensyn, noe også dette caset viser. Noe av problematikken vi belyser er det faktum at kommunen har planlagt for en ny veitrase gjennom Brestua og ny bru, hvor formålet bl.a. er å komme raskere fram og sørge for at nabokommunen i sør, Røddøy, får en fergefri forbindelse. En slik løsning vil imidlertid føre til at Halså kommer i bakenfor, og den vanskeliggjør også realiseringen av å utvikle båttransport fra Halså til Brestua. På tross av disse utfordringene fortsetter Halså sitt arbeid, nå med en egen reguleringsplan de vil fremme til politisk behandling om ikke så lenge.

Følgforskningen på besøksforvaltning for UNESCO verdensarvområde Vestnorske Fjordlandskap med vekt på Nærøyfjorden, viste at masseturismen som man opplever i området, og særlig i knutepunktet Flåm, gir mange muligheter til lokal verdiskaping. Samtidig pekes det på flere utfordringer knyttet til slitasje på natur og lokalsamfunn, hvis det ikke tas forvaltningsgrep (Stokke, Haukeland og Clemetsen 2016). Det er mange aktører med forvaltningsansvar, og fragmentert forvaltning utgjør en utfordring for å lykkes med helhetlig besøksforvaltning. I dette området var det Nærøyfjorden Verdsarvpark, som er en regionalpark, som på eget initiativ tok en koordinerende rolle for å utvikle en besøksstrategi. Parken har imidlertid ikke noe formelt forvaltningsansvar, og man må derfor få til koordinering gjennom et forpliktende samarbeid med andre aktører i form av partnerskap. Verdsarvparken har imidlertid sekretariatsfunksjonen for Verdsarvrådet for Vestnorsk Fjordlandskap og fikk ressurser til arbeidet gjennom FoU-prosjektet «Besøks-forvaltning og lokalsamfunnsutvikling», hvor NMBU og TØI også var involvert. I dette arbeidet var det utfordrende å få til et forpliktende samarbeid med sentrale myndigheter som Havnevesenet og de store turist- og cruise-aktørene, samt å sikre politisk forankring i de deltakende kommunene Aurland, Voss, Lærdal og Vik. En anbefaling i artikkelen er derfor å forankre besøksstrategi-arbeidet i kommunale planer, eventuelt som interkommunal plan etter PBL (ibid.).

Studien av besøksforvaltningsarbeidet for Ytre Hvaler, Færder og Kosterhavet nasjonalpark viste behovet for å få til en helhetlig tilnærming mellom vern og reiseliv innenfor og utenfor vernegrensene, noe som er særlig påtakelig for kyst-parker med stort og mangfoldig brukerpress både fra land- og sjøsiden (Stokke, Haukeland og Hansen 2017). En tilstøtende utfordring er forvaltningens kompleksitet og mangel på ressurser og kompetanse på bruker- og næringsrelaterte spørsmål. Her var det påfallende hvor mye mer ressurser man hadde knyttet til forvaltningen av Kosterhavet nasjonalpark på svensk side. En strategi på norsk side har derfor vært å jobbe tettere i nettverk med andre faginstanser som har ansvar for skjøtsels- og tilsynsoppgaver i de samme områdene, og samlokalisere dette i faglige knutepunkter. I dagens system ser vi at nasjonalparkforvalteren har en nøkkelrolle og fungerer som et «lim» mellom ulike interesser, og en viktig forutsetning for å lykkes med dette, er tettere samarbeid med andre aktører som opererer i nasjonalparken og i dens randsoner. Herunder er det avgjørende å samarbeide tett med kommunene for å sikre en koordinert forvaltning innenfor og utenfor vernegrensene, noe som studien av Ytre Hvaler nasjonalpark viste (Stokke & Haukeland 2017). På dette tidspunktet hadde imidlertid ikke Hvaler satt besøksforvaltning særlig i fokus i det kommunale planarbeidet.

Hardanger, Trysil og Varanger var caseregioner i forskningsprosjektet BIOTOUR, hvor det bl.a. ble studert besøksforvaltning knyttet til Folgefonna, Fulufjellet og Varangerhalvøya nasjonalparker (Stokke & Clemetsen 2021). Et hovedfunn her var at besøksstrategien for de tre nasjonalparkene i liten grad inkluderte randsonene, samt at berørte lokalsamfunn og kommuner også ble lite involvert. Dette på tross av at flere av de identifiserte innfallsportene til nasjonalparkene ligger utenfor grensen til nasjonalparkene. Heller ikke i kommunale planer var det nevneverdig oppmerksomhet på besøksforvaltning i randsonene og for lokalsamfunn utenfor nasjonalpark-grensene. Vi hadde en antakelse om at desentralisering av forvaltningsmyndigheten fra staten til interkommunale verneområdestyrer, ville bidra til en mer helhetlig tilnærming, fordi politikerne i styret også har ansvar for kommunal planlegging etter PBL utenfor vernegrensen og for berørte lokalsamfunn. Denne antakelsen viste seg imidlertid ikke å stemme; desentraliseringen ser ikke ut til å ha bidratt til mer helhetlig besøksforvaltning på tvers av vernegrensene.

Gjennom BIOTOUR-prosjektet ble det også gjennomført to workshops, en på Ekkerøya i Varanger i mai 2017 og en i Ljørdalen i Trysil i juni 2019 (Stokke et al. 2021; Clemetsen et al. 2021). Begge stedene ligger helt i nærheten av hver sin nasjonalpark. Overskriften for begge workshopene var «Reiseliv og lokalsamfunn – to sider av samme sak?». En sentral metode var bruk av historiefortelling, ledet og fasilitert av en historieforteller. Deltakerne ble bedt om å fortelle sin historie med hjelp av gjenstand som de på forhånd ble bedt om å ha med seg på workshopen og som symboliserer noe av sin relasjon til sitt landskap. En av hovedfunnene fra workshopene er at lokalbefolkningen må involveres i utviklingen av reiselivet for å forbedre sosial bærekraft og levedyktighet på slike attraktive steder. Det ble også pekt på et potensial i å utvikle gode nasjonalpark-opplevelser utenfor selve nasjonalparken. Videre ble følgende anbefalinger løftet fram (Clemetsen et al. 2021):

1. Reiselivs-entreprenørers forståelse av destinasjoner bør utvides så de ser dem
2. som møteplasser med flere elementer og historier
3. De besøkende sin forståelse av seg selv bør utvides fra å være publikum til å bli medspillere
4. Forståelsen av områder som destinasjoner bør utvides til å se dem som steder
5. Reiselivsaktører bør involveres i endringsorienterte og bærekraftig stedsutvikling. Dette kan bidra til «verdiskaping i møtet» med potensial for gjensidig læring

I ett kapittel i boka Sted, fellesskap og framtid (Clemetsen og Asmervik 2022), diskuterer Stokke og Clemetsen i første kapittel hvorvidt slike deltakende prosesser med hjelp av historiefortelling for å få fram lokale verdier, også kan anvendes i arbeidet med kommuneplanens samfunnsdel, for å sikre god og reell medvirkning på grendenivå. Det drøftes også hvor vidt regionalparkene kan fasilitere slike prosesser mellom kommuner som tilhører samme identitetsregion, og viser i den forbindelse til en interkommunal plan for Snæfellsnes på Island, hvor Snæfellsnes regionalpark påtok seg en koordinerende rolle sammen med de involverte kommunene.

Thomas Haraldseid ved NMBU skrev sin PhD gjennom reiselivsprosjektet BIOTOUR-prosjektet hvor han dypdykket i forholdet mellom reiseliv og lokalsamfunn gjennom sin studie av Vardø (Haraldseid 2020). Et viktig funn er behovet for det han omtaler som utvikling av «fellesskapende motiv», for å bidra til økt bevissthet om samspillet mellom reiseliv og stedsutvikling i lokalsamfunn. Haraldseid har i denne studien ikke sett eksplisitt på kommunens planarbeid, men vært opptatt av den mer uformelle samhandlingen mellom lokale aktører i stedsutviklingsprosessene.

Thomas Haraldseid (2025) har gjennomført en studie av besøksforvaltning i Vestvågøy kommune i Lofoten, med vekt på Hauklandstranda og Uttakleiv. Begge disse stedene på yttersida har opplevd økende besøkspress, og i denne artikkelen fokuseres det særlig på spenninger mellom turismen og landbruk/beiting. I artikkelen konkluderes det med at kommunen har et stort ansvar i besøksforvaltningen for å ivareta lokale brukere og interesser, herunder presset på beiteområder. I den forbindelse er det viktig at også bønder og kommunens landbruksavdeling er godt integrert i det kommunale besøksforvaltningsarbeidet.

Telemarksforskning og NINA har studert hyttekommunen Vinje, hvor formålet er å forstå og forklare spenningene som utløste hytteopprøret i 2021 (Singsaas et al. 2024). Det vises til at det mangler perspektiver for besøksforvaltning for hytteområder. Slike områder er utenfor verneområdene, hvor det er utviklet en metodikk for besøksforvaltning, og også fra typiske turistdestinasjoner som bl.a. Nordland fylkeskommune har utviklet en metodikk for. Hytter faller dermed mellom to stoler, ved at hytteeiere ikke er vanlig turist, men heller ikke innbygger. Heller

ikke veilederen for hytteplanlegging (Kommunal- og distriktsdepartementet 2022) gir særlig råd om besøksforvaltning, men fokuserer på den fysiske planleggingen. Dette bekreftes i en masteroppgave om hytteplanleggingen av Turufjell i Flå kommune, som viste at konsekvensutredningene av hyttebyggingen fokuserte på de fysiske avtrykkene av utbyggingen og ikke de negative konsekvensene av den økte ferdselen i natur- og utmarksområder (Jensen 2023). I artikkelen anbefales «økt styring av ferdsel, basert på kunnskap om lokalbefolkningens og hyttefolks naturbaserte praksiser, og en integrering av besøksforvaltning i kommunal samfunnsplanlegging» (ibid. 139).

Norges arktiske universitet i Tromsø har også forsket mye på besøksforvaltning, med hovedfokus på friluftslivet. Dette er sammenfattet i en ny bok «Friluftsliv og besøksforvaltning» (Viken et al. 2024). Boka er delvis et resultat av forskningsprosjektet «Allemannsrettens omstridte natur», finansiert av Norges forskningsråd, hvor utfordringene i vår nordligste landsdel særlig blir belyst. Et interessant og viktig aspekt som problematiseres er den økte graden av ulike tilretteleggings tiltak i norsk natur.

Av internasjonale erfaringer med besøksforvaltning, kan nevnes det sentral-europeiske nettverket av forskere fra Sveits, Østerrike og Tyskland (NeREGro) som har studert samspillet mellom verneforvaltning, lokalsamfunn og besøksstyring i alperegionen (Hammer, et al 2015).

Vågan, Lofoten.

3. Kunnskap fra studentoppgaver

En annen viktig kunnskapskilde er undervisning, både masterkurset «Regional landskapsplanlegging og lokalsamfunnsutvikling» og EVU-kurset «Bærekraftig besøksforvaltning og levende lokalsamfunn» ved NMBU. Masterkurset har vært holdt hver høst siden 2009, hvor feltarbeid i en utvalgt region står sentralt. Dette er gjerne mer rurale regioner og kommuner hvor reiselivet er en viktig næring, og besøksforvaltning har vokst fram som et tema i flere av områdene (også før selve begrepet besøksforvaltning så dagens lys). Gruppeoppgavene blir satt sammen med et sammendrag skrevet av kursansvarlige, og presentert. Høsten 2024 var Færder kommune vertskap for studentgruppen, hvor Færder, som nasjonalpark og nasjonalpark-kommune, var et sentralt tema for studentoppgavene. [Hvordan få til bærekraftig turisme og stedsutvikling i Færder? | NMBU](#). Tilsvarende, ble kurset i 2023 gjennomført i Bykle kommune, hvor besøksforvaltning knyttet til villreinområdene var et sentralt tema, se [Studenter med bærekraftige løsninger for Bykle | NMBU](#). Flere studenter har også blitt inspirert av kurset og skrevet verdifulle bidrag på besøksforvaltningsfeltet i sine masteroppgaver, bl.a. Andreassen 2014, Sørheim og Lyssand 2024, Olsen 2020, Holte 2020. Her synes vi det er relevant å trekke fram Sørheim og Lyssand sin oppgave som tar opp hvordan man kan arbeide med regenerativt reiseliv og besøksforvaltning i Brestua-området i Meløy kommune, som er innfallsport til Svartisen-Saltfjellet nasjonalpark. Oppgaven er en mulighetsstudie som kan inngå i Meløy kommune sitt videre planarbeid for området.

I 2021 inngikk NMBU et samarbeid med Nordland fylkeskommune og planla og gjennomførte første EVU-kurset «Bærekraftig besøksforvaltning og levende lokalsamfunn» på 10 studiepoeng. I 2023 gjennomførte vi tilsvarende kurs i Vestland i samarbeid med Vestland fylkeskommune med noen regionale tilpasninger. I 2025 gjennomføres et nytt kurs med start 2. april og med en ramme på 30 deltakere fra kommuner, fylkeskommuner, regionale parker, friluftsråd, reiselivet og verneområde-forvaltning. Det skrives både gruppeoppgave og individuell oppgave, som i stor grad har bidratt til å løfte og dele kunnskapen på dette feltet. Som eksempel kan vi trekke fram oppgaven til Martin Reigstad fra 2021, som da var planlegger i Vestvågøy kommune. Reigstad så på hvordan besøksforvaltning er innarbeidet i kommunenes overordnede planlegging, og hvordan man kan integrere dette bedre. Problemstillingen ble belyst ved å studere kommuneplanens samfunnsdel og arealdel i Stad, Stryn, Ullensvang, Brønnøy, Vestvågøy og Vågan. Et hovedfunn er at det varierer i hvilken grad kommuner har innarbeidet besøksforvaltning i sin overordnede planlegging. Noen har utarbeidet egne reiselivsstrategier utenfor PBL og andre har forsøkt å integrere det i kommuneplanens samfunnsdel. Det var få kommuner som hittil har innarbeidet besøksforvaltning i kommuneplanens arealdel.

I lys av dette funnet er det også verdt å trekke fram en studentoppgave fra EVU-kurset i 2023 som skrev om hvordan Aurland kommune har forsøkt å innarbeide besøksforvaltning i arealdelen av kommuneplanen, med særlig fokus på LNFR-områdene. Det er verdt å merke seg at kommunen først innarbeidet besøksforvaltning i kommuneplanens samfunnsdel fra 2022, bl.a. gjennom bred lokal medvirkning på grendenivå. I arealdelen har man forsøkt å følge opp målene om besøksforvaltning fra samfunnsdelen, bl.a. gjennom en erkjennelse av at tålegrensen for besøkstrykket på enkelte steder og visse tider på året allerede nådd. Dette blir bl.a. uttrykt gjennom målet om at kommunen skal ha god balanse mellom behovene til besøkende og fastboende i kommunen. I arealdelen er besøksforvaltning forsøkt ivaretatt gjennom medvirkning, i konsekvensutredningene (bl.a. av forslaget om en ny gondol) og aktiv bruk av hensynssoner, også for LNFR-områder.

4. Erfaringer fra regionalparker i Norge og internasjonalt

Besøksforvaltning er et voksende fagområde i Norge, men det vurderes som det er i en innledende fase i forhold til andre land (Benonisen & Viken, 2025). I utlandet er faget utviklet over flere tiår, og spesielt i forhold til områder med høye natur- og kulturverdier. Naturrestat, nasjonalparker, regionalparker og ulike typer UNESCO-områder (verdensarv, biosfære, geopark) er slike områder. Disse områdene har en regional, nasjonal, eller internasjonal «designing», eller de er det vi kan kalle «utpekte landskapsområder». De har det til felles at de har verdifulle (og sårbare) natur- og kulturverdier og er samtidig attraktive områder for besøk. Det har derfor vært et tidlig behov for både strategisk og operativ besøksforvaltning i slike områder som del av verne- og arealforvaltningen. I Norge ser vi at regionalparker, som Nærøyfjorden Verdsarvpark, og nasjonalparkene, har vært tidlig ute med besøksforvaltning. I dag er det kun nasjonalparkene som har et formelt krav om å utarbeide besøksstrategier i Norge.

Som nevnt ovenfor kan vi observere tre perspektiver på besøksforvaltning; naturforvaltningsperspektivet, destinasjonsperspektivet og samfunns-perspektivet (Haukeland 2023). I ulike typer parker- og UNESCO-områder eksisterer det en sterk forankring i områdenes natur- og kulturverdier. Naturperspektivet står sentralt, spesielt i naturrestat og nasjonalparker. I regionalparker og UNESCO-områder eksisterer også et sterkt samfunns-perspektiv, mye fordi disse områdene har en bredere tilnærming i sitt virke og at de ikke alltid omfattes av områdevern.

Naturforvaltningsperspektivet er spesielt synlig i forhold til naturrestat, nasjonalparker og landskapsvernområder. Her har det fra tidlig av vært viktig å overvåke tilstanden i naturen - og den menneskelige påvirkningen. I forhold til dette har det vokst frem et eget fagområde, som på engelsk heter «visitor monitoring», hvor evaluering av de besøkendes adferd og oppfatninger inngikk som en viktig del av arbeidet. I USA fikk dette fagområdet sin start på 1970-tallet (Wagtendonk, 2003) og er et aktivt fagområde i dag og er en viktig del av besøksforvaltningen.

Naturforvaltningen i Norge har til nå hatt et sterkt naturfokus i forhold til besøksforvaltningen, og har i mindre grad fokusert på de besøkendes oppfatninger. Fokuset har også vært innenfor grensene på verneområdene. Som nevnt ovenfor i forhold til caseregionene i BIOTOUR-prosjekt, så har dette vært en svakhet i forhold til reiseliv og lokalsamfunn utenfor verneområdene. Men i dag kan det synes som det er et gryende fokus på mer helhetlige tilnærminger, spesielt gjennom arbeidet i enkelte nasjonalparker som Lofotodden og Femundsmarka nasjonalparker og arbeidet på besøksforvaltning i forhold til stier (Arnekleiv et al., 2024) . Forskningsmiljøene spiller en viktig rolle når det gjelder å øke kunnskapen om bl.a. sårbarhetskartlegginger, monitorering, besøksstudier og ved å studere adferdseffekten av kommunikasjonstiltak. Dette er viktig grunnkunnskap for alle typer besøksforvaltning.

I Norden er det Finland som er mest kjent for sitt arbeid med monitorering og evaluering av verneområder. Det har også eksistert et nordisk samarbeid på området som resulterte i en egen veileder (Kajala et al., 2007). I Europa er det et aktivt samarbeid omkring monitorering og evaluering gjennom MMV konferansene (International Conference on Monitoring and Management of Visitors in Recreational and Protected Areas). I 2021 ble denne konferansen arrangert i Norge av Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU).

På europeisk nivå er parkorganisasjonen Europarc Fedration sentral i arbeidet med besøksforvaltning og bærekraftig reiseliv gjennom sitt «European Charter for Sustainable Tourism (ECST) in Protected Areas, samt kurs og kompetansevirksomhet. Parkorganisasjonene i Norge, Norske Parker og Norges nasjonalparkkommuner, er medlemmer av Europarc. Europarc og Norges nasjonalparkkommuner har det siste året jobbet med digital besøksforvaltning. Her er målet å digitalisere og tilgjengeliggjøre områdeinformasjon på kart og i digitale kanaler for å nå potensielle brukere tidlig i planleggingsfasen av sine turer. Dette samarbeidet utvikles gjennom den europeiske organisasjonen «Digitize the Planet». En undersøkelse av 131 parker i 46 land viste nylig at 91 % av parkforvaltere var enige om at nye metoder for digital besøksforvaltning vil bidra til å nå et større antall besøkende med oppdatert informasjon (Mangold et. Al. 2024). Digital besøksforvaltning kan sees på som en ny trend hos parker- og UNESCO-områder i Europa. Dette er også relevant for kommuner uten slike områder.

Samfunnsperspektivet står sterkt hos regionalparkene og UNESCO-områdene (verdensarv, biosfære, geopark). De er oftest initiert av kommuner og fylker og har et bredt partnerskap med offentlige, frivillige og næringspartnere. De har en bredere partnerskapsmodell enn hva som er vanlig hos for eksempel destinasjonsselskaper. Det kan være en styrke for en kommunalt ledet besøksforvaltning og reisemålsledelse. I sine planer og operative arbeid har regionalparker og UNESCO-områder et mer helhetlig kulturlandskapsperspektiv. De har også en sterk lokalsamfunnstilnærming i sin struktur og praksis. Gjennom en forankring av parkarbeidet i kommunale planer sikrer kommunene at arbeidet med besøksforvaltning styrkes. NOU-utvalget «Leve og oppleve – Reisemål for en bærekraftig framtid» nevnte også i sin rapport at; «modellen med regionalparker ivaretar mye av det utvalget mener er viktige elementer i en god reisemålsledelse, og kan derfor ha stor overføringsverdi til andre reisemål» (NOU 2023).

Et grunnproblem med besøksforvaltning er sektorisering av fag, myndigheter og organisasjonsliv. Dette gjør det vanskelig å finne helhetlige løsninger, tverrfaglighet og god medvirkning på tvers. Det er derfor et behov for tydelige integreringsaktører for å kunne lykkes med helhetlig besøksforvaltning (Clemetsen & Stokke 2018). Regionalparker- og UNESCO-områder, som Nærøyfjorden Verdsarvpark, er slike integreringsaktører som jobber i mellomrommet der sektormyndighetene. Dette er en verdi for de kommuner som har slike og de har vist at de kan bidra inn i en reisemålsledelse. Avhengig av finansiering, så har regionalparker- og UNESCO-områder også en operativ kapasitet som kan bidra til den kommunale kapasiteten. Det er samtidig viktig at arbeidet at parker- og UNESCO-områder blir forankret i kommunale og fylkeskommunale planer. Det er imidlertid varierende i hvor stor grad kommunene forankrer både parkarbeid og besøksforvaltning i sine planer. Erfaringen er at planleggingen heller ikke lykkes med denne tverrsektorielle integreringen i kommuner og fylkeskommuner. Parkarbeid og besøksforvaltning er i stor grad helhetlig arbeid og kan dermed utfordre sektorplaner og faglige siloer. Parkenes administrasjon har ofte god dialog med enkelte avdelinger hos kommuner og fylkeskommuner, men savner ofte forankring andre avdelinger. Dersom planleggingen lykkes med sin rolle i å sikre en helhetlig og samordnet strategisk styring, ligger det gode muligheter for å styrke arbeidet med besøksforvaltning i de nærmere 100 kommunene i landet som har arealer i en regionalpark, nasjonalparkkommune eller et UNESCO-område. Nasjonalt arbeider organisasjonen med denne problemstillingen opp mot Kommunal- og distriktsdepartementet og den interdepartementale landskapsgruppen, som har representanter fra de fleste statlige direktorater og departementer. Det er trolig her et grunnlag for at et mer integrert og helhetlig arbeid med landskap, besøksforvaltning og park-virksomhet kan forankres.

5. Gjennomgang av veiledere

5.1 Besøksforvaltning for verneområder

Miljødirektoratet utarbeidet en veileder for besøksforvaltning i norske verneområder i 2015. Målet var at alle nasjonalparker og andre store verneområder skulle ha en besøksstrategi på plass innen 2020. I Veilederen defineres besøksforvaltning som:

«Å legge til rette for og styre bruken av et verneområde slik at opplevelsen for de besøkende og den lokale verdiskapingen blir størst mulig, forståelsen for vernet økes og verneverdiene ivaretas» (Miljødirektoratet 2025:7).

Etter en innledning deles veilederen inn i tre faser: 1) Planleggingsfasen, 2) Lage en besøksstrategi, og 3) Gjennomføringsfasen. I planleggingsfasen står det hvordan man kan organisere prosess og medvirkning, bl.a. gjennom å lage en interessentanalyse. Videre blir det poengtert at besøksstrategien må sees i nær sammenheng med forvaltningsplan for verneområdet, og dersom man skal revidere eller lage ny forvaltningsplan er det ønskelig at besøksstrategien blir en del av forvaltningsplanen. I del 2 blir å skaffe et godt kunnskapsgrunnlag fremhevet. En viktig del av kunnskapsgrunnlag er å kartfeste sårbare naturområder og verdier. Det vises her til en egen metodikk for dette, basert på (Hagen m.fl. 2014). Videre blir det anbefalt å få kunnskap om reiselivets interesser i verneområdet, samt kunnskap om de besøkende og deres ønsker og behov. Også kunnskap om landbruk/reindrift og kulturminner blir nevnt som viktig å fram. I gjennomføringsfasen er kommunikasjonsplan nevnt som virkemiddel, hvor områder som tåler mye bruk kan løftes fram og samtidig tar oppmerksomheten bort fra sårbare områder. Veilederen tar ikke for seg kommunenes rolle og kommunalt planarbeid, noe som kunne vært et viktig grep for å få en helhetlig tilnærming på tvers av vernegrensene, bl.a. ved å tilby turister en god «nasjonalpark-opplevelse» uten nødvendigvis å gå inn i selve nasjonalparken (Stokke 2017).

5.2 Besøksforvaltning for mye besøkte naturområder

Senere utarbeidet Miljødirektoratet en veileder for besøksforvaltning i mye besøkte naturområder, som dekker et geografisk område som går utover bare verneområdene. I denne veilederen blir berørte lokalsamfunn også trukket fram, og at arbeidet med besøksforvaltning må skje i tett dialog med innbyggerne. Også kommunenes rolle blir i større grad vektlagt, bl.a. at man kan forankre besøksforvaltningsarbeidet i kommunens arbeid med å utarbeide en helhetlig reisemålsledelse. Det anbefales bl.a. å forankre arbeidet i kommuneplanens samfunnsdel eller arealdel. Plan- og bygningsloven stiller særlige krav til medvirkning og politisk behandling, noe som gjør at en integrering av besøksforvaltning i planleggingen kan sikre politisk forankring.

Før man starter arbeidet med besøksstrategi anbefales det først å lage en prosjektplan hvor man fastsetter mål og forventninger, definerer målgrupper, beskriver organisering og tidsplan med milepæler og budsjett. Viktige elementer i kunnskapsinnhenting knyttet til de besøkende er bl.a. opplevelseskvaliteter i området, stier og andre ferdselsårer, antall besøkende og fasiliteter. Neste punkt er kunnskap om viktige natur- og kulturkvaliteter. Under lokalsamfunn, hvor man bl.a. kan kartfeste lokal bruk av området og landbruks- og beiteinteresser. Hvordan man kan oppnå bred verdiskaping blir så trukket fram, før det anbefales å få kunnskap om

sikkerhetsutfordringer. Det anbefales også å innhente kunnskap om de besøkende, antall og hvem de er, samt å beskrive kundereisen. Basert på kunnskapen anbefales det å fastsette mål og tiltak for besøksforvaltningen.

5.3 Veiledere for kommunal planlegging

Kommunal- og distriktsdepartementet har som øverste planmyndighet etter plan- og bygningsloven en egen hjemmeside for planlegging; www.planlegging.no. Her vises bl.a. aktuelle veiledere. Det vi finner som aktuelt å trekke fram her er veileder for kommuneplanprosessen – samfunnsdelen – handlingsdelen og kommuneplanens arealdel. I veilederen om kommuneplanprosessen beskrives hensikten med kommuneplanens samfunnsdel, kommuneplanprosessen, kommunal planstrategi, planprogrammets rolle, nærmere om kommuneplanens samfunnsdel og arealdel, og til slutt om handlingsdelen og koplinger til kommunens økonomiplan og budsjett.

Kommuneplanens samfunnsdel er et sentralt dokument å kunne forankre arbeidet med besøksforvaltning. Her settes det mål for kommunen som samfunn og som organisasjon de nærmeste årene, og er blitt et stadig viktigere verktøy for kommunenes strategiske styring. Det legges også økende vekt på samfunnsdelens betydning for arbeidet med kommuneplanens arealdel, bl.a. gjennom arealstrategier i samfunnsdelen. For å sørge for politisk forankring, kan det etter vår vurdering også være hensiktsmessig å integrere besøksforvaltning i kommunal planstrategi, som et nytt kommunestyre skal utarbeide relativt raskt etter et valg. Her skal man bl.a. avklare hvilke planbehov kommunen har i kommende planperiode, herunder vurdere behovet for å revidere samfunnsdelen og/eller arealdelen.

Veilederen for kommuneplanens arealdel er fra 2022, som er et omfattende dokument på hele 193 sider. Her vises det til overordnede rammer for arbeidet med arealdelen, kommuneplanens arealdel som plantype, utarbeiding og saksbehandling, herunder planprogrammet, utarbeiding av planforslag inkludert ROS-analyser og KU, innholdet i kommuneplanens arealdel med plankart med arealformål og hensynssoner, med tilhørende bestemmelser, rettsvirkning av planen, endring og oppheving, og dispensasjon fra plan. Til slutt gis en nærmere beskrivelse av utformingen av selve plankartet. Når besøksforvaltning integreres i kommuneplanens arealdel, har kommunen etter vår vurdering mulighet for en bærekraftig besøksforvaltning styrt med juridiske virkemidler.

5.4 Veileder for besøksforvaltning i kommunal planlegging

I forbindelse med forskningsprosjektet INNOMET ble det utarbeidet en veileder for hvordan besøksforvaltning kan integreres i kommunal planlegging (Landa-Mata 2024). Prosjektet ble ledet av TØI i samarbeid med NINA og NMBU, og finansiert av Regionalt forskningsfond Viken, de deltakende kommunene Krødsherad, Sigdal, Nore-Uvdal og Nesbyen, og Viken (senere Buskerud) fylkeskommune.

Veilederen er delt i tre moduler, først om begrepet besøksforvaltning og om selve veilederen, deretter viser den hvordan besøksforvaltning kan tas opp i praksis i ulike kommunale plantyper ved vise til eksempler. Den tredje og siste modulen gir en oversikt over metoder som brukes for å synliggjøre og ta hensyn til implikasjoner av å utvikle areal som går utover selve utbyggingsområdene.

I modul to vises eksempler på hvordan besøksforvaltning kan integreres i ulike kommunale plantyper, med vekt på planstrategi, kommuneplanens samfunnsdel, kommuneplanens

arealdel og kommunedelplaner og andre plantyper. I tillegg er det en del om hvordan medvirkning kan legges opp. Her vises det særlig til eksempler fra Vågan kommune, en av kommunene i Norge som har kommet lengst i å integrere besøksforvaltning i kommunale planer (Stokke m.fl. 2023).

I veilederen vises det bl.a. til kommuneplanens arealdel for Vågan (2017-2029), hvor det gjennom de generelle retningslinjene for områder for landbruk--, natur, friluftsmål og reindrift (LNFR) at det kan legges til rette for frilftsaktiviteter og bruk av utmark når dette kan utføres uten skade på naturverdier og biologisk mangfold. I tillegg åpner de generelle bestemmelsene for at det, uten krav om reguleringsplan, kan utføres tiltak i LNFR-områder som parkeringsplasser, gapahuk og turstier. Utover dette har kommunen hensynssoner med særlige hensyn til landskap, natur og kulturmiljø (§ 6.3, jfr. pbl 11-8 c), og friluftsliv (§ 6.4, jfr. pbl 11-8 c). I hensynssone for friluftsliv blir det for eksempel nevnt at flere øyer bør ivaretas gjennom forvaltningsplan for besøkende. I noen områder skal frilftsinteressene ivaretas ved søknad om fradeling og i andre områder er det ikke ønske om ny bebyggelse av hensyn til viktige frilftsområder.

Jotunheimen nasjonalpark.

6. Erfaringer fra seks distriktskommuner

6.1 Lom kommune

Lom kommune tilhører Innlandet fylkeskommune, og har 2215 innbyggere og et areal på 1969 km² (SSB, 2024). Næringslivet i kommunen reflekterer kvaliteter og bruksegenskaper knyttet til naturmiljø, landskap og kulturarv som sentrale ressurser for verdiskaping. Landbruket er en betydelig næring med over 150 sysselsatte. Lokaliseringen av tettstedet Lom, i knutepunktet mellom flere tradisjonsrike og viktige ferdselsruter mellom Gudbrandsdalen og Vestlandet gjennom uminnelige tider og fram til i dag. Den geografiske plasseringen har dermed også gitt grunnlag for et tradisjonsrikt reiseliv i regionen gjennom overnattingstilbud, servering og skyss-tjenester. Varehandel, overnatting og serveringstilbud dominerer sysselsettingen i kommunen i dag (SSB 2024).

Lom har lange tradisjoner som reiselivskommune, og Lom sentrum er et velkjent besøksmål, blant annet med Lom stavkirke, Norsk fjellsenter og matopplevelser. Lom er også nasjonalparkkommune, som trekker besøkende til regionen og fungerer som kopleingspunkt mellom tre store nasjonalparker: *Jotunheimen*, *Reinheimen* og *Breheimen*.

Planstatus for Lom kommune er at både samfunnsdelen og arealdelen av kommuneplanen ble vedtatt 15.12.2022. I samfunnsdelen er det pekt ut tre hovedsatsingsområder for Lom kommune: «*Berekraft*», «*Attraktivitet*» og «*Leve heile livet i Lom*». Lom har felles plankontor med nabokommunen Skjåk. Av viktige arealspørsmål knyttet til besøk er utfordring i perioder med mye trafikk, siden det ikke finnes omkjøringsvei forbi sentrum i Lom. Ut over det, er det ikke så langt noen etablert praksis for samarbeid knyttet til besøksforvaltning.

En viktig utfordring knyttet til reiselivet i Lom, er at det tradisjonelt er svært sesongpreget. Men i senere år har Lom lyktes med å utvide turistsesongen, både på våren med randonne-ski kjøring på Sognefjellet, og gjennom å strekke sesongen på Sommerskisenteret (ved Galdhøpiggen) lenger ut over høsten, til midten av november. Lengre sesong kan være gunstig på flere måter, blant annet at det kan gi flere helårs arbeidsplasser, som kan bidra til å øke skatteinngangen for kommunen. Tilgangen til boliger er imidlertid begrenset, og en opplever at det kan være konflikt mellom tilgang til helårsboliger for fastboende, og et større tilbud av korttidsutleie gjennom Airbnb, som en nå ser at båndlegger en voksende del av boligmassen i Lom.

Trafikkavvikling i sentrum er et annet eksempel på type begrensninger i forhold til besøkstrykk. All trafikk må gjennom rundkjøringen i sentrum, noe som i sommersesong og rundt høytider og lange ferier skaper lange køer, og betydelig ventetid for å komme seg gjennom sentrum. Det er også utfordringer i forhold til parkeringsmuligheter og avvikling av biltrafikk generelt i sommersesongen (og i de store feriene). Kommunen har tilrettelagt for flere parkeringsmuligheter utenfor Lom sentrum, for å få ned belastningen i høgsesongen.

Som tradisjonsrik reiselivskommune, har Lom satset på å bli sertifisert som bærekraftig reisemål (jfr. Innovasjon Norge), og har i den anledning utviklet en *ny reisemålsstrategi*, som ble vedtatt i juni 2024. Reisemålsstrategien er knytt opp mot overordna mål i nasjonal reiselivsstrategi.

Strategiarbeidet er gjort som ein del av prosjektet «*Lom som berekraftig reisemål*», der Visit Jotunheimen er prosjekteigar (sitat frå strategien). Denne planen integreres nå i kommunale

handlingsplaner for reisemålsledelse. Strategien skal fornyes årlig, i et samarbeid mellom kommunen og reiselivet. Destinasjonsselskapet (Visit Jotunheimen) har hovedansvar for oppfølging og koordinering av videre planer og tiltak.

«Reiselivet er ei solid berebjelke i Lom sitt lokalsamfunn, meir enn 150 år etter dei fyrste turistane fann vegen til fjellheimen vår. Eit bygdesentrum med særpreg er bygd opp kring attraksjonskrafta naturen kring oss representerer, og resultatet er eit særst populært reisemål.»

(Sitat fra reisemålsstrategien) [Les reisemålsstrategien til Lom - Lom kommune](#)

I reisemålsstrategien er blant annet vill-camping et viktig tema, samt arbeidet for å finne løsninger på parkeringsutfordringer i sentrum av Lom. Planen tar også opp spørsmål knyttet til nasjonalparkforvaltningen i regionen, hvor de tre nasjonalparker som møtes, har utarbeidet hver sine besøksstrategier.

I reisemålsledelsen sitter Destinasjonsselskapet, Lom kommune og Nasjonalparkforvalteren.

Gjennom intervjuet kom det også fram at både reiselivet og kommunen er opptatt av å ha en helhetlig (og felles) tilnærming til forvaltning innenfor-utenfor verneområder og en tydelig oppfatning av hva som er kommunenes råderett. Det er opprettet et kontaktutvalg, men her må kommunen i stor grad lene seg på Nasjonalpark-forvaltningen, siden det kommunale planverket i Lom gir få føringer for samordning av bruks- og forvaltningsinteresser.

I spørsmål om andre kontaktflater mellom kommunen og reiseliv/ besøk, så opplyses det om at siden Lom er nasjonalparkkommune, så har de i mange år hatt et landsbyråd (Lom har tidligere også vært nasjonalparklandsby). Der er også Lom Fjellsenter som kompetansemiljø, representert. Rådet fungerer som et forum med årlige dialogmøter, bl.a. med det nye selskapet for reisemålsledelse Visit Jotunheimen.

På spørsmål om kommunen på andre måter er i kontakt med lokalsamfunnet i spørsmål om besøksforvaltning, så er det ingen spesifikke dialoger det vises til, ut over at det er blant annet er gjennomført spørreundersøkelser blant befolkning og besøkende, noe som er et krav knyttet til sertifisering som bærekraftig reisemål. Utarbeiding av Reisemålsstrategien er også et krav for å bærekraftig reisemål, og er avhengig av god koordinering mellom kommune, reiseliv og nasjonalpark-forvaltningen.

Reisemålsledelse i kommunen er nå under etablering, hvor det stilles krav til jevnlig oppdatering og oppfølging av reiselivsstrategien, hvor ansvaret ligger til destinasjonsselskapet - Visit Jotunheimen.

På spørsmål om kopling mellom reisemålsledelse og kommunal plan, så er ikke den i særlig grad utviklet. Reisemålsledelse eller besøksforvaltning er ikke et tungt element i samfunnsdelen av kommuneplanen – og heller ikke planer om dette i neste rullering, så langt.

Status som nasjonalpark kommune og nasjonalparklandsby er inkludert i samfunnsdelen av kommuneplanen. I arbeidet med arealdelen av kommuneplanen bruker Lom kommune verktøyet FRAMSIKT, for å samordne mellom planer www.framsikt.no, for eksempel handlings- og økonomiplan 2025-2028, hvor både samfunnsdelen og arealdelen av kommuneplanen inngår. Ved hjelp av dette verktøyet vil det kunne ligge til rette for å integrere besøksforvaltning i ulike kommunale plan-sammenhenger i samfunnsdelen i praksis, noe som er i samsvar med visjonen til kommunen; «God å besøke og bo». Kommuneplanleggeren i Lom uttrykker at

anvendelsen av dette verktøyet har et stort potensial i planarbeidet, også i samfunnsdelen med å integrere besøksforvaltning i andre kommunale plansammenhenger.

Av andre tiltak som berører besøksforvaltning, er det etablert en del infrastruktur, blant annet flere ladestasjoner i sentrum. Besøkscenteret på Norsk Fjellsenter er et viktig knutepunkt i besøkssammenheng- og har gode åpningstider og kunnskap for turistinformasjon i sesongene. Man mottar rundt 800 000 årlig til besøkshenvendelser. Informasjonen de gir bidrar også til å styre folk hvor de kan/ bør gå. Lom Fjellsenteret betjener i realiteten store deler av Gudbrandsdalen. Andre steder gjennom dalen er enten nedlagt/ nedprioritert.

De viktigste arealutfordringene for Lom nå, er lite tilgjengelig areal – mange områder er enten rasutsatt, eller representerer annen naturfare -flom, etc. Dette beslaglegger store områder i kommunen. Det påpekes derfor at oppdatert arealdel er et godt verktøy i planleggingen. I noen sammenhenger opptrer det også hensynssoner i arealplanen, enten av natur- eller kulturhensyn (inkludert KULA-områder/ kulturminneforvaltning).

6.2 Sunndal kommune

Sunndal kommune i Møre og Romsdal fylke har 7193 innbyggere, hvor ca 4500 bor i kommunesenteret Sunndalsøra (SSB, 4. kvartal 2024). Samlet areal i kommunen er 1713km², som gjør Sunndal til den arealmessig største kommunen i fylket. Det er registrert 893 hytter i Sunndal, og ifølge informantene, er de fleste eid av innenbygds folk. Sunndal består av storskala fjellandskap, med fjellmassivet Dovrefjell-Sunndalsfjella nasjonalpark (1830 km²) som sentralt høyfjellslandskap med stor attraksjonskraft. Topografien i kommunen er også preget av stor variasjon med innskorne fjordløp (Tingvollfjorden) som går over i Sunndalen, med elveslette preget av jordbruksdrift, og med elva Driva som viktig landskapselement. Kommunearealet består av 58 % utmark, 12 % skog og 1,3 % dyrka mark. Om lag 67 % av kommunen er vernet etter Naturmangfoldloven, og 1/3 av Dovrefjell–Sunndalsfjella nasjonalpark ligger i Sunndal kommune (Sunndal kommune nettside, 13.03.2025).

Næringslivet i kommunen er dominert av industrivirksomhet, med Årdal-Sunndal verk som den største arbeidsplassen. Landbruket i kommunen har et forholdsvis begrenset omfang, men spiller en viktig rolle i forvaltning av attraktive kulturlandskap, særlig ved innfallsportene til nasjonalparken. Samtidig er besøkstrykket en kilde til utfordring for husdyrbeiting, særlig i Innerdalen, som er den mest brukte og attraktive innfallsporten til fjellene.

Når det gjelder planstatus, så ble arealdelen av kommuneplanen for Sunndal vedtatt 06.02.2019. Planen omfatter hele Sunndal kommune, med unntak av Sunndalsøra og sjøområdene, som har egne arealplaner (kommunedelplan Sunndalsøra fra 02.09.2015 og kommunedelplan for sjøområdene fra 13.06.2018).

Samfunnsdelen av kommuneplanen ble vedtatt av Sunndal kommunestyre 11.12.2024. Kommuneplanens samfunnsdel legger opp til aktiv forvaltning av verneområdene, men har relativt generelt utformede mål og formuleringer knyttet til bærekraftig bruk og forvaltning av natur- og utmarksressurser. Så langt har ikke besøksforvaltning vært spilt inn som tema til planprogrammet for arealplanen. Det er en diskusjon om å gjennomføre «planvask» av hytteområder som ligger inne i arealplanen, men har så langt ikke blitt realisert (siden det også kan utløse et større utredningsbehov).

Fjellturisme har åpenbart et stort potensial i Sunndal kommune, og det er Innerdalen (betegnet som «Norges vakreste dal» og er vernet som landskapsvernområde) som tradisjonelt har vært

den viktigste innfallsporten for fjellturismen i kommunen. Telling av registrerte besøk fra parkeringsplassen i Innerdalen viser 25000 besøk årlig, og er stigende. Samtidig har dette området betydelige besøksforvaltnings-utfordringer, ut fra driftsformer og holdninger til tilrettelegging for økt besøk. Den ene gården driver aktivt med mjølkekyr og seterdrift og ønsker ikke økt besøksbelastning gjennom gården og beiteområdene. (Det var denne slekten som i sin tid tok initiativ til å få Innerdalen vernet som landskapsvernområde, tidlig på 1970-tallet.) Det andre gårdsbruket har i større grad lagt om til enklere drift (sauehold) og også bygd opp tilbud rettet mot besøkende.

Sunndal Kommune har gjennom flere år samarbeidet med nasjonalparkforvaltningen om tilkomst og ferdsel i Innerdalen, blant annet kanalisering av ferdsel til Innerdalstårnet, gjennom omlegging av sti forbi følsomme områder (beitebruk og naturmiljø), og bygging av Sherpa-trapp opptil Innerdalstårnet. I tillegg har kommunen gjennomført en omfattende reguleringsplan ved innfallsporten til Innerdalen og landskapsvernområdet, blant annet for å avbøte problemer med parkering og ferdsel i landbruksareal, beiteområder og bosetting. Det forelå tre alternativer til ferdselsveier forbi de to gårdene ved innfallsporten, og videre inn mot fjellet. Dette er en kompleks sak – med svært forskjellige oppfatninger mellom to grunneiere. Gårdene ligger bare 100 meter fra vernegrensa. Forhåpentligvis vil planen ikke føre til krav om ekspropriasjon. Denne planen har vært på høring, og reguleringsplan for Innerdalen skal opptil politisk behandling i kommunestyret i 2025.

Detaljregulering for innfallsport til Innerdalen er ute til offentlig ettersyn, med merknadsfrist 16.04.2025. Forslaget omfatter tre alternativ:

- Alternativ A ny turveg nedom tuna kombinert med driftskjøring til Innerdalen
- Alternativ B1 ny turveg nedom tuna og via skråning mot øst
- Alternativ B2 ny turveg nedom tuna og via driftsveg på 104/1

Bakgrunnen for planarbeidet er at turisttrafikken opp til Innerdalen har økt mye de senere år, og det er behov for å se på løsninger for å lede turistene fram til turistien utenom gardstuna. For kommunen gjelder saken både å kunne ivareta grunneieres interesser, og samtidig sikre at besøkende får en godt tilrettelagt og tydelig tilkomst til fjellområdene.

Det er også i noen grad økende konflikt mellom hensyn til villreinstammen Dovrefjell – Sunndalsfjella villreinområde, som følge av økende turismebesøk i fjellet. Det går en fjellvei (eldre anleggsvei fra kraftutbygging i Sunndalsfjella), som deler Snøhetta-området i to, og som hittil har vært åpen for allmenn trafikk. Veien har lenge vært viktig for lokalsamfunnets tilgang til fjellet og til private hytter i området).

Som følge av at Trollstigen ble stengt av ras i 2024, har det oppstått et betydelig økt besøkstrykk på denne veien som alternativ rute til Nord-Vestlandet, noe som man har erfart at skaper problemer for villreinstammen i området. Av hensyn til villreinforvaltningen, har det kommet innspill om å stenge veien for gjennomreisende.

I forhold til aktiv besøksforvaltning, så har Sunndal kommune i 2024 inngått samarbeid med Sunndal næringssselskap om å utarbeide en Masterplan for reiselivet, med utgangspunkt i hvordan Sunndal kan bli et attraktivt reisemål og så i framtiden. Slik sett er kommunen medeier og medansvarlig for denne planen, som forventes å foreligge innen sommeren.

Det er gjennomført en destinasjonsanalyse for Sunndal. [Destinasjonsanalyse for Sunndal — SUNS](#). Kommuneplanlegger er med i styringsgruppa for prosjektet, samt i en gruppe for

besøksforvaltning. I denne gruppen deltar også verneområdeforvaltere, reiselivsinteresser og fra kommunen. Innerdalen vil ha et viktig fokus i denne planen, som en av de mest attraktive innfallsportene til Dovrefjell- Sunndalsfjella. [Arbeid med masterplan for reisemålsutvikling er godt i gang — SUNS:](#)

Arbeidet med masterplan for reisemålsutvikling startet opp før jul, og er nå godt i gang. Sunndal Næringssselskap gjennomfører prosessen på vegne av Sunndal kommune, og 2460 Reiselivsutvikling er innleid fagmiljø i strategiutformingen.

Reisemålsanalyse for Sunndal ble utarbeidet i 2024, og danner det faglige grunnlaget for arbeidet. Analysen foreslo flere konkrete utviklingsområder for det videre arbeidet, og strategiarbeidet er nå lagt opp rundt fem sentrale områder:

- *Opplevelses- og attraksjonsutvikling*
- *Overnattings- og serveringsutvikling*
- *Transport og «grønn mobilitet»*
- *Helhetlig reisemålsutvikling, besøksforvaltning og reisemålsledelse*
- *Markeds- og produktutvikling*

Møre og Romsdal Fylkeskommune opptretr som veileder i arbeidet med besøksstyring / reisemålsledelse. I tillegg er regionrådet og nasjonalparkforvaltningen, involvert, samt at besøksforvaltning også i noen grad er integrert i interkommunalt samarbeid med nabokommunene.

Planen vil også omfatte besøksforvaltningstiltak for å unngå masseturisme i villreinfjella og i Innerdalen – (som er den viktigste innfallsporten til fjellet). Nasjonalparkforvalterne i Trollheimen og Dovrefjell nasjonalparker er medlemmer av styringsgruppa for masterplanen, hvor det blant annet arbeides med planer og tilrettelegging for kanalisering av ferdsel i Innerdalen og andre områder. Fjellstyret og villreinforvaltningen er også involvert i dette arbeidet. Arbeidsgruppen for masterplanen jobber også med å innfri krav til å få tildelt merket for bærekraftig reisemål.

Når det gjelder Sunndalen, hoveddalføret i kommunen, så har det har vært relativt lite tilreisende turismeaktivitet denne dalen til nå- og det har dermed heller ikke vesentlige konflikter i forhold til lokalsamfunn og generelt. Sunndal kommune, gjennom politisk innspill, ønsker også å utvikle reiselivet mer generelt, og da med Norsk Hydro (som eier aluminiumsverket) på laget. Det er under planlegging Sherpatrapp opp til *Vinnufossen* – som skal være verdens 6. høyeste fossefall (!). Tilkomst til dette vil være langs veien mellom Sunndalsøra og Oppdal, (5-6 km fra sentrum og 13 km fra Oppdal) og dermed lett tilgjengelig for besøkende. Det er både praktiske og formelle utfordringer med å få fullført trappa opp til fossen. På grunn av tilgjengeligheten må blant annet tilstrekkelig parkeringsareal reguleres inn. Sunndal næringssselskap markedsfører trappa allerede, og i tillegg spres attraksjonen gjennom Instagram-turisme.

Forvaltningskontoret for landskapsvernområdet ligger i Surnadalen, og har to ansatte. Sunndal kommune er representert i forvaltningsstyret med varaordføreren. Det har blitt reist spørsmål (i kommunen) om sette i gang utredning av mulighet for å etablere en nasjonalpark i Sunndalsfjella, men dette ble lagt til side, ut fra negative holdninger fra grunneiere, som var redde for å bli pålagt strengere ferdselsrestriksjoner.

6.3 Oppdal kommune

Kommunen har per 2025 litt over 7300 innbyggere, og er en stor hyttekommune med rundt 4300 hytter i 2025, ifølge kommunens hjemmeside. Det er også en stor landbrukskommune, med særlig mye sauehold. Ifølge hjemmesiden til kommunen er Oppdal den største «sauekommunen» i landet med rundt 45 000 dyr på beite. Det betyr at mye av arealet er beiteland. Kommunen har også store verneområder, og over 55 % av arealet er vernet etter naturmangfoldloven. Oppdal kommune ble valgt fordi den var med i Trøndelag fylkeskommune sin satsing på besøksforvaltning, og var sammen med Inderøy kommune pilot.

Når det gjelder besøksforvaltning er en del av utfordringsbildet i Oppdal forholdet mellom ferdsel i natur og beitebruk. Ifølge en informant i kommunen har dette endret seg; før gikk man mer på opparbeida stier, men nå går man mer overalt. En særlig betent konflikt er Gjevilvassdalen, hvor ønsket om tilrettelegging møter motstand fra en av grunneierne i området. Det er også til dels en utfordring med løshunder i forhold til sau på beite. Det er også noen utfordringer knyttet til den store økningen i hyttebebyggelse, selv om det også er en erkjennelse at dette har bidratt til mye positivt for lokalbefolkningen i kommunen, som gode tilbud med butikker, kafeer, etc. Det har ifølge informanten også bidratt til en oppbemannet legevakt-tjeneste som også kommer innbyggerne til gode. En annen utfordring som ble nevnt under intervjuet var at en del av handelsstanden er eksterne og kjenner ikke så godt til den lokale kulturen og bidrar ikke så mye i ulike lokalsamfunnsprosesser, og deler nødvendigvis ikke den samme forståelsen for å bevare kulturlandskapet. Det er også en utfordring at Oppdal som tettsted står mellom å være en moderne turistdestinasjon og samtidig en bygd med lange tradisjoner.

Kommunen har i samarbeid med andre aktører arbeidet med en besøksstrategi, som ble vedtatt februar 2024. I dette arbeidet ble det bl.a. foretatt en kartlegging av muligheter og utfordringer knyttet til reiselivet, inkludert hytter. Når det gjelder utfordringer blir det i strategien også pekt på mangel på kunnskap om landbruket og tradisjonelle kulturverdier i kommunen. Utfordringene med å kunne kanalisere ferdsel blir også påpekt som en utfordring:

«Sosiale medier forsterker friluftstrenden, og påvirker hvor folk ferdes. Dette utfordrer kanalisering av ferdsel, og kan overstyre lokale regler, holdninger og normer. Det er også utfordrende å kommunisere de lokale «kjørereglene» til fastboende og besøkende. Brukerne av friluftsområder forventer i stor grad tilrettelegging, og en kan beskrive det som en stivhengig utvikling. På den andre siden gir dette gode muligheter til å styre ferdselen til ønskede områder ved å tilrettelegge for besøk»

(Besøksstrategi for Oppdal, s. 37).

En sentral aktør er Oppdal næringsforening. De hadde ansvaret for en masterplan for reiselivet i Oppdal fra 2013, og da de ønsket å revidere den fikk man støtte fra Trøndelag fylkeskommune til å lage en besøksstrategi i samarbeid med kommunen. Nasjonalparken næringshage ble hyret inn som prosessleder. Det var Oppdal kommune som var eier av prosjektet, og besøksstrategien ble til slutt vedtatt i kommunestyret. Et viktig resultat av strategien har vært å skape en kommunikasjonsplattform mellom hyttefolk og lokalbefolkning, noe som har manglet. Et av fire satsingsområder i strategien er derfor å skape en samarbeidskultur, og et tiltak er:

«Det bør etableres strukturer for jevnlig dialog mellom besøksnæringen, fastboende og lokale samfunnsorganisasjoner, hvor fastboende involveres aktivt i beslutningsprosesser knyttet til utviklingen av reisemålet»

(Besøksstrategi for Oppdal, 2024, s. 78).

Det legges videre opp til å etablere felles møteplasser, som torg, parker og friluftsområder. Det har vært mye medvirkning i arbeidet med besøksstrategien, med fem workshoper og med mulighet for å komme med innspill digitalt. Medvirkende har vært bl.a. ungdomsråd og eldreråd. Ellers har aktører fra besøksnæring, frivillighet, landbruk, fritidsinnbyggere og det offentlige deltatt. Strategien skal legge grunnlaget for bærekraftig steds- og reisemålsutvikling i Oppdal fram mot 2035. Arbeidet har vært oppdelt med fem tema: I. Verdier og kvaliteter (kartlegging) II. Utfordringer (kartlegging) III. Ambisjoner og mål IV. Roller, ansvar og tiltak V. Prioritering. Ved siden av å skape en samarbeidskultur, er satsingsområdene i besøksstrategien: 1) Verdiforvaltning, 2) Omstillingsevne, og 3) Opplevelsesutvikling.

I besøksstrategien står det videre at den skal benyttes som et kunnskapsgrunnlag inn i kommunale strategi- og planprosesser, og man utsatte derfor det parallelle arbeidet med kommuneplanens samfunnsdel 2024-2034 for å kunne ta inn elementer fra besøksstrategien, og samfunnsdelen ble vedtatt 14 mars 2024. Mål 9 i samfunnsdelen er Bærekraftig fritidsboligutvikling og besøksforvaltning. På side 7 i kommuneplanens samfunnsdel står det følgende:

«Flere parallelle prosjekter har bidratt med viktig grunnlagsmateriale til samfunnsdelen. Det arbeides med en besøksstrategi for Oppdal med omfattende involvering av befolkningen via arbeidsverksteder, digitale undersøkelser og ungdomsmedvirkning».

Kommunen er nå i ferd med å rullere kommuneplanens arealdel, hvor føringer i kommuneplanens samfunnsdel med arealstrategiene i spissen legger klare føringer. Ifølge en informant står nå kommunen ved en skilleveg, hvor man i 30 år har hatt et klart politisk ønske om å bygge flere hytter. Nå har dette endret seg, og man ønsker i større grad å bevare natur og beitemark. Et sentralt mål nå er å få til en planvask hvor man tar bort tidligere planlagte utbyggingsområder til hytter, herunder å se på allerede regulerte områder som ikke ennå er utbygd. For tiden holder man med på med å konsekvensutrede ulike utbyggingsforslag. Gjeldende arealdel er fra 2019, og ifølge informant har man hatt en tradisjon i Oppdal for å rullere denne relativt hyppig. En viktig føring fra kommuneplanens samfunnsdel, og fra besøksstrategien, i rulleringen av arealdelen er å gå fra tradisjonell hyttebygging og mer vekt på utvikling av varme senger.

Under målet om i samfunnsdelen om bærekraftig fritidsboligutvikling og besøksforvaltning blir det formulert egne arealstrategier, som skal legge føringer for arealplanleggingen. Her blir det presisert at det ikke skal bygges fritidsboliger i viktige landskaps- og natur- og friluftsområder, og vurdere streng håndheving i områder der samlet belastning for beitebruken er stor. Det er også et mål å bygge fritidsboliger med flere enheter i samme bygg med mindre arealbruk i sentrumsnære områder.

På spørsmål om koplinger til kommunens økonomiplan, svarte våre informanter i kommunen at det må det være en god kopling. I den forbindelse ble det nevnt at kommunen er i en gunstig situasjon med etableringen av Fellesgoder Oppdal, hvor det settes av beløp i kommunens økonomiplan og budsjett som går til en rekke fellestiltak som å kjøre skiløyper, skilting og utvikling av vertskap. Her er det også klare koplinger til kommunens sti- og løypeplan, som er fra 2018.

Pilotprosjektet i besøksforvaltning er nå i sin andre fase, hvor man med ny støtte fra fylkeskommunen arbeider med å få på plass en helhetlig reisemålsledelse. Et av spørsmålene man diskuterer er hvem som skal stå som formelt ansvarlig, Oppdal kommune eller Oppdal næringsforening. Uansett hva man lander på, er man avhengig av et tett samarbeid, ble det påpekt.

Når det gjelder erfaringer med plan- og bygningsloven i besøksforvaltningsarbeidet, påpekte våre informanter at loven er tilpasset plan og bygg, og i liten grad turister og besøkende. Vanskeligheter med å etablere parkeringsplass vinterstid ble pekt på som et eksempel på at loven til dels kan være vel rigid for å få til gode løsninger. Et virkemiddel som brukes aktivt i kommuneplanens arealdel er hensynssoner, bl.a. for å beskytte viktige villreinområder.

6.4 Aurland kommune

Aurland er en av landets største turistkommuner innerst i Sognefjorden. Motoren i turistindustrien i kommunen og regionen er Flåm, med rundt 1 million turister i året. Hit kommer turistene både med cruise, tog, buss og bobil/bil. Det bor snaut 1800 innbyggere i kommunen, fordelt på flere grender. Aurlandsvngen er kommunesenter. Aurland er også en stor fjellkommune, hvor mye er vernet som Nærøyfjorden landskapsvernområde og tilhørende naturreservat. Kommunen er en del av UNESCO verdensarvområde Vestnorske Fjordlandskap, og er også en del av en regionalpark; Nærøyfjorden Verdsarvpark. Kommunen ble valgt både fordi den er del av en regionalpark, men også fordi Aurland er med i Vestland fylkeskommune sin pågående satsing på besøksforvaltning. I tillegg har Aurland kommune vært aktivt med i besøksstrategien for Nærøyfjorden landskapsvernområde og tilhørende naturreservater.

Aurland har i mange år hatt mye turisme, og masseturisme, særlig knyttet til Flåm. Dette har gitt mange muligheter for lokal verdiskaping, men gir også en rekke slitasjeutfordringer knyttet til natur og lokalsamfunn. Samtidig ble det påpekt at Flåm egner seg for å ta imot store turistvolum og at reiselivsaktørene her er gode på å håndtere dette. Hovedutfordringene slik informantene ser det er effektene utenom Flåm turistsentrum (kalt A-feltet), når alle turistene skal gå oppover Flåmsbanen eller mange skal ta buss til f.eks. Undredal. Man har over tid også utviklet en god samarbeidskultur i kommunen om besøksforvaltning, lenge før selve begrepet kom, og en viktig aktør som nevnt her er Aurland Naturverkstad. Denne bedriften hadde sekretariats-funksjon for en kommunal handlingsplan for natur- og kulturarvforvaltning, og senere utredning av regional plan for Nordfjella villreinområde.

Forurensing fra cruisebåter til luft og vann er også en stor utfordring, men for tiden arbeides det med å elektrifisere gjennom landstrøm. Samtidig er det også et betalingssystem som favoriserer miljøvennlige skip. Det er også planer om krav om 0-utslipp fra cruisebåter innen 2026 i verdensarvfjordene Nærøyfjorden og Geirangerfjorden. Mye turisttrafikk på mindre bygder og grender, som f.eks. Undredal og Bakka, er også pekt på som en utfordring, ikke minst knyttet til buss- og biltrafikk på smale veier som ikke er dimensjonert for slik trafikk. På Bakka i Nærøyfjorden har det også vært erosjonsutfordringer knyttet til bølger fra båttrafikken. En annen utfordring er knyttet til korttidsleie og Airbnb. Kommunen har forsøkt å følge opp med klarere krav, men våre informanter finner det utfordrende fordi lovverket er så vagt på dette området.

Kommunen har ikke utarbeidet noen egen besøksstrategi, men ifølge informantene er nå tenkningen rundt besøksforvaltning integrert i mye av det de gjør. De samarbeider også tett med Sognerådet og Visit Sognefjord, som bl.a. har bestilt en egen tålegrenseanalyse mht turisme, og Aurland vil bestille en lokal tålegrenseanalyse. Mange mener at man på mange steder i

kommunen allerede har nådd tålegrensen, men det er dette de må få mer kunnskap om, ble det påpekt. Det er også en egen sti- og løypeplangruppe, men man har ikke fått så mye økonomiske midler. Men man har satt i gang med skilting og informasjon i Aurlandsvengen sentrum hvor man bruker av parkeringsfondet. Dette er bl.a. for å sikre at turister ikke går gjennom gårdstun, noe som kan skape irritasjon. Kommunen har også begynt å kartlegge omfanget av vill-camping og hva som kan gjøres for å begrense dette.

Nærøyfjorden verdsarvpark og Vestnorske fjordlandskap utarbeidet en besøksstrategi rundt 2015 hvor Aurland kommune var sentral, et prosjekt som ble finansiert av Regionalt forskningsfond Vestland og som ble følgeforsket av NMBU og TØI, og rapportert bl.a. i en artikkel i Kart og Plan (Stokke, Haukeland og Clemetsen 2017). Besøksstrategien har imidlertid blitt fulgt opp så godt ifølge informantene, men verneområdeforvalteren brukte mye av kunnskapsgrunnlaget i besøksstrategien for Nærøyfjorden landskapsvernområde og tilhørende naturreservater. Det ble også påpekt at landskapsanalysene som ble utarbeidet i arbeidet med besøksstrategien brukes i dag i saksbehandling av reguleringsplaner i kommunen.

Besøksforvaltning er nå godt forankret i kommuneplanens samfunnsdel 2022-2033, vedtatt 3. november 2022. Planen er delt inn i tre satsingsområde, der det ene satsingsområde er "Framtidsretta tilrettelegging for næringsliv og besøksforvaltning". Et viktig element i samfunnsdelen er at kommunen ønsker et reiseliv med fokus på kvalitet framfor kvantitet, lengre opphold av overnattingsgjester og tydelig profil knyttet bærekraft, klima og miljø. Reiselivet skal være en pådriver for bolyst, lokal verdiskaping og helårs sysselsetting uten at lokale verdier blir forringet. I tillegg blir det påpekt at det er viktig for kommunen å finne en balanse mellom å ta vare på verne- og naturverdiene, gi gode opplevelser for besøkende, ivareta innbyggerne sine behov og legge til rette for lokal verdiskaping.

Samfunnsdelen inneholder til sammen syv arealstrategier, hvor en handler om besøksforvaltning: Det skal være balanse mellom besøk, næring og innbyggerne sine behov. Her blir det videre presisert:

Med det store talet på besøkende som kjem til Aurland kommune kvart år må kommunen ha føringar som styrar besøksstraumane for å unngå slitasje på natur- og kulturverdiane våre, tar vare på innbyggjarane sine behov og legg til rette for eit godt opphald for dei besøkande. Strategien inneber:

- *Føringar for korttidsutleige i arealdelen*
- *Omsynssone på fjorden som regulerer trafikk*
- *Besøksstrategi for heile kommunen, der ein tek omsyn til klimagassutslepp og naturmangfald*
- *Gode løysingar for parkering, skilting, toalett og avfallshandtering*
- *Gode løysingar for kollektiv transport til utfartsområde*
- *God forvaltning og formidling av verdsarvstatusen og natur- og kulturverdiane våre*

Aurland kommune er nå i sluttfasen i utarbeidelse av kommuneplanens arealdel, hvor det for tiden gjøres konsekvensutredning av ulike utbyggingsønsker og innspill, som bl.a. nytt høyhus (hotell) i Flåm og Gondol. Arealregnskap er blitt et nytt viktig redskap hvor planvask gjennomføres, bl.a. knyttet til planlagte hyttefelt og skianlegg. Her blir det vektlagt at fylkeskommunen er blitt en viktig samarbeidspart. Informantene vektlegger videre at en god samfunnsdel med bred forankring er et godt redskap for kommunens administrasjon i arbeidet

med ny arealdel. Et konkret arbeid nå er å foreslå juridisk bindende planbestemmelser knyttet til korttidsleie for å sikre gode lokalsamfunn, selv om man er forberedt på at det kan komme innsigelse fra Statsforvalteren fordi dette er litt «upløyd mark». Det er for øvrig noe av problemet med plan- og bygningsloven og arealplanleggingen, at dette med besøksforvaltning kan være litt vanskelig å operasjonalisere på en juridisk bindende måte gjennom bestemmelser og plankart. Man må gå opp løypa selv, ble det påpekt.

Deltakere i EVU-kurset Bærekraftig besøksforvaltning og levende lokalsamfunn i 2023 skrev som nevnt en oppgave om arbeidet med kommuneplanens arealdel i Aurland, med vekt på LNFR-områdene, og også her ble det påpekt at plan- og bygningsloven ikke helt er tilpasset de behovene man har i besøksforvaltnings-arbeidet (upublisert notat). På den annen side er hensynssoner, som ble introdusert i 2008, blitt et viktig verktøy som også kan være et virkemiddel for bærekraftig besøksforvaltning.

I det mer operative arbeidet med besøksforvaltning blir samarbeidet med Nærøyfjorden Verdsarvpark pekt på som veldig viktig. Parkens ansatte sitter i Aurland, og Parken og kommunen samarbeider tett med besøksforvaltning knyttet til bl.a. landbruk, tilrettelegging og sti- og løypeplan. Det jobbes også med å etablere et besøkssenter for verdensarven i Rådhuset, som Verdsarvparken skal ha ansvar for. Det er forventning om at dette kan bli en viktig møteplass.

Når det gjelder reisemålsledelse er Aurland kommune koplet på Sognerådet og Visit Sognefjord, men man har ikke valgt noen egen kommunal prosess på dette. Aurland kommune har nå mange som har kompetanse og interesse for besøksforvaltning, men det er begrenset hvor mange grupper man kan lage i en liten kommune, ble det påpekt.

6.5 Vinje kommune

Vinje kommune tilhører Telemark fylkeskommune. Vinje har et innbyggertall på 3861 (SSB, 2024) på et samlet areal på 3106 km². Det er 5860 hytter i kommunen (SSB, 2025) og det har vært omfattende hyttebygging gjennom flere år. Haukeli og Rauland er det mest kjente turistområdene i kommunen. Vinje har arealer i Hardangervidda nasjonalpark sammen med seks andre kommuner. Forvaltning av villrein står sentralt i nasjonalparken. Vinje har også status som nasjonalparkkommuner

Vinje er en kraftkommune og henter mye av inntektene fra kraftproduksjonen. Det gjør det mulig, ifølge kommunes nettsider, å opprettholde et høyt nivå på den kommunale tjenesteytingen. Vinje omtaler seg også som en kulturkommune.

Vinje er en stor reiselivskommune og er den fjerde største hyttekommunene i Norge. Næringslivet sysselsetter flest i varehandel, hotell og restaurant og andre sekundærnæringer (SSB, 2024). Kommunen har tre destinasjonsselskaper som markedsfører Vinje. Det er Visit Vinje (driftet av Vinje Næringslag), Visit Rauland (61400 kommersielle gjestedøgn) og Visit Haukeli (32800 kommersielle gjestedøgn). Den Norske Turistforening (DNT) har flere hytter og en betjent fjellstue (Haukeliseter) i tilknytning Hardangervidda. Haukeliseter fjellstue er Norges største og mest besøkte DNT-hytte. Landbruket er preget av de store utmarksressursene. Gårdsturisme og salg av hyttetomter er viktige tilleggsnæringer for landbruket. I 2021 ble det startet synlige demonstrasjoner gjennom «Nok er nok» kampanjen mot hyttebygging i Rauland. Dette ble omtalt som et folkeopprør, og det fikk kommunestyret til å revurdere planer om nye hytteområder.

I oktober 2024 sluttførte kommunen arbeidet med en ny reiselivsstrategi. Den ble utarbeidet i 2024 i samarbeid med de tre destinasjonsselskapene. Parallelt med dette arbeidet har kommunene i Vest-Telemark utarbeidet en reiselivsstrategi. Den ligger til grunn for sertifisering gjennom «Merket for bærekraftig reisemål». Den regionale strategien inneholder mål og tiltak som delvis har blitt tatt inn i strategien for Vinje. Reiselivsstrategien for Vinje inneholder visjon, hovedmål, tema og tiltak. Det følgende er hovedmål i reiselivsstrategien:

1. *Vinje skal vere det største heilårlege reisemålet i Telemark og utvikle seg i takt med ynskjer og behov frå besøkande, eigarar av fritidsbustader og fastbuande.*
2. *Reiselivet vårt skal vere prega av sunn økonomisk vekst, riktig kompetanse, kontinuerleg produktutvikling, godt samarbeid og god forvaltning av lokale verdjar.*
3. *Reiselivsnæringa skal, saman med Vinje kommune, arbeide langsiktig for ei berekraftig utvikling for å bevare dei naturlege ressursane rundt oss og for stø opp om lokale tradisjonar, den lokale kulturen og naturen.*

Reiselivsstrategien er delt inn i seks emne og har delmål med tiltak til kvart emne:

1. *Meir attraktive heilårsdestinasjonar*
2. *Aktiv og strategisk besøksforvaltning*
3. *Lokalt engasjement og organisering*
4. *Vekst i eit samla næringsliv*
5. *God og raus gjestehandsaming*
6. *Marknadsføring, kommunikasjon og internasjonalisering*

Noen tiltak er felles, mens andre er for ulike delområder. Strategien inneholder ikke en detaljert handlingsplan. Destinasjonene, sammen med Vinje kommune, skal lage mer detaljerte planer med prioriterte tiltak basert på strategien. Strategien fremhever noen sentrale utviklingstrekk:

«I ei tid der ein no ynskjer lågare tempo i hytteutviklinga, er ein heilt avhengig av anna finansiering av både fellesgode, produktutvikling (vinter og sommar) og større løft på destinasjonen»

(Reiselivsstrategi for Vinje, 2024).

Besøksforvaltning er nevnt i et punkt i reiselivsstrategien. Her nevnes følgende:

«Viktige grep for å betre besøksforvaltninga er å auke vår eigen kompetanse, gi betre informasjon til gjestene våre og jobbe for sterkare kanalisering og vern av sårbare område. Kanalisering oppnår me blant anna gjennom å utvikle eit tilrettelagt sti- og løypenett av høg kvalitet og med gode transportmoglegheiter, parkering, toalett og annan infrastruktur»

(Reiselivsstrategi for Vinje).

Kommunen arbeider med en ny forskrift for løypenett for skjøring med snøskuter. Kommunen har også startet arbeidet med en ny landbruksplan (2024-2027). I forhold til villreinen gjelder de regionale planene for villrein (Regional plan for Hardangervidda). Den skal sørge for en helhetlig forvaltning av villreinen. Det er også laget planer for alle de nasjonale villreinområdene (som delvis overlapper med de regionale planene) i. Planene skal ifølge kommunens nettsider fastsette en langsiktig arealforvaltning som balanserer bruk og vern for de aktuelle fjellområdene (med randsoner).

Kommunens representanter nevner at største utfordringen knyttet til reiselivet er at noen synes reiselivet spres for mye ut i naturen. Dette gjelder spesielt i Rauland knyttet til hyttebygging. Det ble tydelig gjennom «Nok er nok» kampanjen. Det å klare å kanalisere trafikk mener de blir viktig fremover. Noen synes det er for mye trafikk, mens andre mener det går bra. Det er trolig forskjeller i oppfatninger mellom ulike generasjoner. Det er store muligheter i forhold til videre næringsutvikling og tilbud av butikker. Skiløyper er viktig for reiseliv, men også viktig for bosetting.

En annen viktig utfordring er forholdet til villrein. Det er gjort undersøkelse opp mot villrein og det har vært mye oppmerksomhet om villreinen lokalt. Mange mener at det ikke alltid er hyttefolk som er problemet. Nasjonalt sett er det oppfatninger om at turstiene til DNT kan skape like store utfordringer for villrein. Hvis 30 personer eller flere går på en sti blir det en barriere for villreinen. På sommersesongen er det mye villrein i Vinje.

Kommunen har ikke noe organisert fokus på besøksforvaltning. De har som mål (jfr. reiselivsstrategien) å øke egen kompetanse på fagområdet. Representanter fra kommunen skal gå på NMBUs EVU-kurs i bærekraftig besøksforvaltning og levende lokalsamfunn). Det er lite fokus på besøksforvaltning i andre planer og strategier. Om en ikke i planform, så ligger tanken der i forhold til arealplanen (som planavdelingen jobber med). I forhold til reiselivsstrategien er det en del på besøksforvaltning. Det ble opprettet en arbeidsgruppe med kommunal og deltakere fra tre visitdeltakere, og det var bred medvirkning med flere møter. Besøksforvaltning tvang seg automatisk frem på grunn av behov for å finne balanse. Reiselivsstrategien ble vedtatt og politikerne har satt av 5 millioner til tiltak i planen.

I forhold til organisering av reiselivsarbeidet så rigges det en reiselivsgruppe, som blir en del av reisemålsledelsen. Kommunen har blitt utfordret til å stille med politikere. Det er representant fra DNT og Idrettsråd, samt kulturrepresentant. Gruppen vil bli kommunalt ledet. Her ligger det muligheter for å få inn besøksforvaltning i rulleringen av kommuneplanens arealdel. Nå jobbes det med sårbarhetsanalyser. Kommunens administrasjon mener det er en god timing for helhetlig arbeid med besøksforvaltning, men det avhenger av at dette innlemmes i andre kommunale planer (og avdelinger). Det er noe uenighet i forhold rullering av regional plan for Hardangervidda. Det er en sti- og løypeplan for Hardangervidda på gang. Det er også en kommunal sti- og løypeplan som er klarert med grunneiere.

Kommunens representanter nevner at det er liten kapasitet for operativt arbeid med besøksforvaltning. De hadde et utmarksoppsyn med sommeransatte tidligere. Det er spesielt båndtvang som det er viktig å håndheve. Skilting av stier forbi villreinen er også viktig. Det er et prosjekt i Edland (Reinparken) som skal tilrettelegge med ulike tiltak. Koordinering er også viktig å få til. Det er viktig å skilte på forskjellige språk og de mener de ikke er helt i mål der. De bruker nyhetsbrev og noen apper i forhold til info om villrein. Det er kontakt med nasjonalparkforvaltningen. Kommunen er representert i administrasjonsstyre i Hardangerviddarådet (politikere). Det er usikkert om det jobbes med en egen besøksstrategi for Hardangervidda nasjonalpark. Hardangerviddarådet venter på Miljødirektoratet i forhold til tiltak. Det er ikke et lett arbeid med så mange aktører og det er en del uenigheter. Kommunen har også areal i heiplanområdet.

6.6 Øystre Slidre kommune

Øystre Slidre har et totalt areal på 969,89 Km². Kommunen har 3311 innbyggere pr. 4. kvartal 2024. Kommunen har 3 642 fritidsboliger (Statistisk sentralbyrå). Øystre Slidre har ifølge

kommunens hjemmesider et jordbruksareal på ca 3% og et produktivt skogareal på ca 13%. Over 800 moh. er det store beiteressurser som gir grunnlag for omfattende seterdrift og beitebruk. Mer enn 90% av de rundt 60 melkebrukene driver med et aktivt seterbruk. Med en sterk reiselivsutvikling er det viktig for kommunen å finne gode løsninger for arealbruk mellom ulike interesser.

Det er et stort skiløypetilbud i kommunen. Det er et resultat av stor dugnadsinnsats fra frivillige. Kommunen har prioritert dette området gjennom utarbeiding av en løypeplan og har rolle som koordinator. Finansiering av løypenettet er et viktig spørsmål. De 7 løypelagene står sentrale her. De har avtaler med grunneiere i hvert sitt område. Så langt er de avhengig av frivillig finansiering av private til drift og preparering.

Øystre Slidre er en nasjonalparkkommune. Det er areal i Langsua nasjonalpark som er grunnlaget for nasjonalparkkommune statusen.

Det er et høyt fokus i kommunen på balansen mellom for reiseliv (inkl. hytter) og hensyn til jordbruket. Målsettingen å holde oppe folketallet gjennom utvikling av reiselivet er forankret i kommuneplanens samfunnsdel og andre planer i kommunen. Det å sikre verdiskaping rundt de eksisterende hyttene er viktig. Men kommunen nevner at flere bønder (spesielt i seterområdene) er negative til å tilrettelegge mer for skiløyper og stier. Nå er også seterbruk på UNESCO sin liste og gjør denne problematikken mer aktuell.

Kommunen er i gang med arbeidet med kommuneplanen sin arealdel (KPA). I kommuneplanen sin samfunnsdel (2020-2032) ble det utarbeidet en strategi for deltidsinnbyggeren, klima og miljø. Besøksforvaltning er ført og fremst blitt integrert i kommuneplanens samfunnsdel, gjennom å tydeliggjøre en aktiv inkluderende strategi for det de kaller deltidsinnbyggere, dvs. hyttefolk og leilighetseiere. Den omfatter i tillegg kapasitet for helsetjenester etc. i høysesongen. Status pr. nov. 2020 var:

I helgene kan Øystre Slidre ha rundt 8000-12000 deltidsinnbyggere, fordelt på 3532 hytter, 1070 leiligheter og 550 stølshus (her blir over 60 % brukt som hytte). Hyttene blir besøkt ulikt og ujamnt og dette kan gi utfordringer i helse- og omsorgstjenester og akutttilbud. Det gjev også eit større behov for tilrettelegging i lokalsamfunnet for ulike tilbod og aktivitetar. For å møte dei nasjonale føringane rundt arealbruk vil kommunen leggje vekt på å fortette dei eksisterande hytteområda og slik redusere trongen for nye utbyggingsareal.»

(Fritidsbustadnotat. Formannskapet den 25. mai 2022).

Kommunen jobber med områderegulering for stier og løyper i Beitostølen-området. Formålet er å regulere eksisterende løypenett. Dette mener kommunen ikke vil komme i konflikt med utvalgte naturtyper eller prioriterte arter, eller få vesentlige konsekvenser for miljø eller samfunn. Kommunen vil inngå frivillige avtaler med alle grunneierne om rett til etablering og drift av eksisterende stier og løyper. Gjennom å regulere det eksisterende nettet vil kommunen få hjemmel for å ekspropriere retten til å kjøre opp skiløyper dersom de ikke får varige avtaler med grunneiere.

I intervjuet nevner kommunens representant at det har vært en viss endring i forhold til synet på utvikling. Ifølge rådmannen i Øystre Slidre er det nå en mer vanlig oppfatning blant kommunens innbyggere at utbygging bør skje på kontrollerte måter. Samtidig ønsker nok de fleste at det skal komme flere til kommunen.

Kommunen har de siste fem til seks årene tatt noen tydelig grep for besøksforvaltningen. I kommuneplanens samfunnsdel ligger det fortsatt til rette for flere gjestedøgn, men dette skal ikke gå på bekostning av kvalitet og innbyggere. I ny arealdel ble det tatt ut flere områder med regulert utbyggingsareal for å ivareta miljøverdier. Besøksforvaltningen er mer styrt mot de områdene som allerede er tatt i bruk. Det er laget en egen beiteplan som støtter beitebruk. Samfunnsdelen har hatt omfattende prosesser. Fortsatt er det noen områder der det er uenighet.

Kommunen og relevante aktører har jobbet med spørsmålet om fellesgodefinansiering. Det mener de er viktig for besøksforvaltning. De har hatt en prinsipp sak om at alle aktører og utbyggere må bidra med drift av fellesgoder. Nå er alle enige om at dette bidraget er nyttig og de har etablert Beitostølen fellesgoder AS. Kommunen legger inn 2,5 millioner og næringslivet legger inn det samme i organisasjonen. Dette går til drift av stier, løyper og fellesgoder. De tester ut lovgrunnlaget for om de kan finansiere tiltak i dette for informasjonstiltak med tanke på å redusere beitekonflikter.

Løype- og grunneierspørsmål er en viktig sak. Det er en viktig problemstilling om det går å ekspropriere i forhold til løypekjøring. Dette kan være den første kommunen som vurderer dette. Kommuner setter av midler til jurister for å utrede dette og de jobber med landbruksnæring.

Arbeidet med reiseliv og reisemålsledelse er organisert på en måte hvor det regionale nivået (Valdres) er viktig. Kommunene er en del av de regionale organiseringene Visit Valdres (VV) og Valdres Natur- og kulturpark (VNK). Det kan være utfordrende å få til god nok forankring for denne regionale dimensjonen i arbeidet lokalt i kommunen, ble det påpekt. Det er hele tiden en diskusjon om ressursbruk i forhold til dette nivået.

VNK har alltid hatt en bærekraftig tilnærming til utvikling og nå har Visit Valdres styrket denne dimensjonen. Prosessene omkring det å sertifisere Valdres som et bærekraftig reisemål i den nasjonale ordningen for dette har vært viktig. Men eierskapet til dette er nok ikke så bra lokalt.

Det er også etablert en ny regional reisemålsledelse i Valdres. Her arbeides det med en regional reisemålsplan (trolig med en del om besøksforvaltning). Enkeltkommunene ikke så mye eierskap til denne så langt. Det kan synes som det er en spenning mellom et lokalt eller regionalt fokus på besøksforvaltning.

Øystre Slidre kommune jobber med en egen prosess i 2025 på organisering av besøksforvaltning. De kommer til å ta en egen posisjon i den etableringen og planlegger å organisere opp egen besøksforvaltning i egen kommune. Det er i grunnen to prosesser fremover i forhold til reiseliv og besøksforvaltning, den regionale og den lokale.

I arbeidet for å etablere en kommunal besøksforvaltning så vil det bli en strategi om å bli det best tilrettelagte reisemålet i landet, påpekte informanten. Kommunen og relevante aktører utvikler nå tilnærming og kompetanse i forhold til tilrettelegging for bevegelseshemmede.

Det er negative oppfatninger om statusen som nasjonalpark-kommune i kommunestyret. Det er liten grad av eierskap til denne statusen grunn av en noe «top-down» styrt nasjonalpark. De ser lite resultat av nasjonalparken, og det er en oppfatning om at den gir liten effekt. Kommunen fikk en sak om utviding av Jotunheimen nasjonalpark. Saken stod i utgangspunktet svakt, men det ble et skifte politisk, og politikerne er nå positive til å utrede utvidet vern. En etablering av et nasjonalparksenter er et viktig vilkår for den endrede holdningen. Det er ønsket om å utvikle

flere sider av kommunen. Stølskulturen er en viktig identitet. Paraidrettens vugge er også viktig. Kommunen har de senere årene styrket fokus på bevaring og forvaltning av natur.

I forhold til statusen som nasjonalpark-kommune er det negative oppfatninger om dette i kommunestyret. Det er liten grad av eierskap på dette mye på grunn av en noe «top-down» styrt nasjonalpark. De ser lite resultat av nasjonalparken og det er en oppfatning om at den gir liten effekt. Kommunen fikk en sak om utviding av Jotunheimen nasjonalpark. Dette var i utgangspunktet en svak sak, men det ble et skifte politisk, og politikerne er nå positive til å utrede utvidet vern. En etablering av et nasjonalparksenter er et viktig vilkår for dette. Det er ønsket om å utvikle flere sider av kommunen. Stølskulturen er en viktig identitet. Paraidrettens vugge er også viktig. Kommunen har de senere årene styrket fokus på bevaring og forvaltning av natur.

7. Diskusjon

I dette kapitlet vil vi trekke sammen trådene og drøfte resultatene fra dokumentanalysen og case-undersøkelsen opp mot rapportens to problemstillinger. Den første problemstillingen er hvordan koplinger mellom besøksforvaltning og overordna samfunns- og arealplanlegging omtales eller problematiseres. Gjennomgangen av de seks case-kommunene viser to forskjellige måter kommunene arbeider med besøksforvaltning i forhold til planarbeid. Den ene måten er å utarbeide en besøksstrategi som ikke er direkte koplet til kommunens overordna samfunns- og arealplanlegging. Eksempler på dette er Sunndal, Vinje og Lom kommuner. Oppdal kommune skiller seg her ut. De har også utarbeidet en egen besøksstrategi utenfor PBL, men har koplet viktige elementer i besøksstrategien i kommuneplanens samfunnsdel. Under satsingsområdet Steds- og næringsutvikling og kompetanse er mål 9: Bærekraftig fritidsbolligutvikling og besøksforvaltning. Her det bl.a. en egen arealstrategi (side 19 i samfunnsdelen). Oppdal kommune kjørte prosessene med besøksstrategi og kommuneplanens samfunnsdel delvis parallelt, men de gjorde det interessante grepet at de ventet med å vedta samfunnsdelen til besøksstrategien var ferdig, slik at de fikk forankret sentrale elementer i kommuneplanens samfunnsdel (under mål 9). Bakgrunnen for det er at kommuneplanens samfunnsdel er kommunens sentrale styringsdokument, og som alle andre strategier og planer skal bygge på. De andre kommunene Sunndal, Vinje og Lom har svakere koplinger mellom besøksstrategien og kommunens overordnede areal- og samfunnsplanlegging.

Det andre sporet er å forankre besøksstrategi direkte i kommuneplanens areal- og samfunnsdel, som Øystre Slidre og Aurland kommuner er representanter for. Aurland kommune har over lengre tid arbeidet med operasjonell besøksforvaltning i nært samarbeid med verneområdeforvalter for Nærøyfjorden landskapsvernområde og Nærøyfjorden Verdsarvpark, og har utviklet en samarbeidskultur rundt besøksforvaltning. Dette har gjort at kommunen har vært moden til å integrere besøksforvaltning i sin overordnede planlegging, først kommuneplanens samfunnsdel og nå i arbeidet med kommuneplanens arealdel. Også Øystre Slidre har også i noen grad integrert besøksforvaltning i kommuneplanens samfunnsdel og arealdel, dog ikke like systematisk som Aurland. Grepet som Øystre Slidre har gjort i samfunnsdelen er å inkludere en strategi for deltidsinnbyggerne.

Et annet element som kom fram i intervjuene var at noen kommuner har en bevisst kopling mellom besøksstrategien og kommunens handlingsprogram og økonomiplan/årsbudsjett, som er den operative delen av kommuneplanens samfunnsdel. Her ble bl.a. redskapet Framsikt² nevnt som nyttig for å sørge for slike koplinger. Vi vil særlig trekke fram Sunndal og Oppdal kommuner her som begge har etablert en type fellesgode-fond hvor det settes av midler til ulike fellesgode-tiltak og som er nært koplet til kommunenes økonomiplan og budsjett.

Den andre problemstillingen er hvilke erfaringer kommuner har med å kople besøksforvaltning inn i samfunns- og arealplanleggingen sin. De to kommunene vi vurderer har kommet lengst med å kople besøksforvaltningen i sin overordnede planlegging etter PBL er Oppdal og Aurland, som altså har hver sin tilnærming som vi mener begge kan fungere godt. Aurland har arbeidet såpass lenge med praktisk besøksforvaltning og har opparbeidet betydelig kompetanse i samarbeid med verneområdeforvalter og Nærøyfjorden Verdsarvpark, så for dem var det naturlig å integrere besøksforvaltning direkte i kommuneplanens samfunnsdel uten å gå veien om først å lage en egen besøksstrategi. Oppdal på sin side har ikke så lang erfaring med

² Framsikt er en helhetlig modell for budsjettering i kommunene, utviklet av KS.

besøksforvaltning (selv om de også har arbeidet med besøksforvaltning uten nødvendigvis å kalle det for det), men gjennom å være en pilot i Trøndelag fylkeskommune sin satsing på besøksforvaltning, valgte man først et målrettet arbeid med å utarbeide egen besøksstrategi. De har imidlertid også koplet elementer av besøksstrategien i kommuneplanens samfunnsdel, slik at de fikk sikret god forankring i kommunens strategiske styringsdokument.

Når det gjelder å integrere besøksforvaltning i kommuneplanens arealdel, mener vi Aurland kommune har kommet lengst blant våre casekommuner. I den pågående rulleringen av arealdelen bygger man bevisst på målene i samfunnsdelen, hvor også en av arealstrategiene omhandler besøksforvaltning. Et interessant grep man vil ha med i arealdelen er å foreslå juridisk bindende planbestemmelser knyttet til å legge begrensninger på korttidsleie av boliger for å fremme bolyst og styrke gode, stabile lokalsamfunn. Her forventer imidlertid kommunen innsigelse fra Statsforvalter, ettersom lovgrunnlaget er uklart. Kommunen ønsker likevel å prøve dette ut. Her kommer vi inn på noen av utfordringene knyttet til kommuneplanens arealdel sin juridiske status og tilhørende virkemidler - de er ikke særlig godt utviklet for å tilrettelegge for bærekraftig besøksforvaltning. Arealplanleggingen har noe ensidig fokus på areal og utbygging. Forskere har også kritisert arealdelen for å være stedsblind (Nyseth og et al. 2018), hvor et ensidig fokus på areal skjuler viktige relasjonelle perspektiver knyttet til folks relasjoner til sine steder og landskap (Stokke og Clemetsen 2022). Flere av informantene i case-kommunene pekte også på at arealplanleggingen ikke er tilpasset hensynet til besøkende. Dette ble også påpekt av planlegger i Aurland kommune, og Ingunn Skjerdal i Vestland fylkeskommune (tidligere planlegger i Aurland kommune), som skrev om arbeidet med kommuneplanens arealdel på NMBUs EVU-kurs «Bærekraftig besøksforvaltning og levende lokalsamfunn» i 2023.

En annen form for besøksforvaltning i arealplanlegging som kom fram i et par av intervjuene var områdereguleringsplan for innfallsporter til populære natur- og verneområder. Dette gjaldt særlig Oppdal og Sunndal, hvor konflikter mellom grunneiere, og mellom grunneiere og besøkende presset fram et behov for å finne løsninger. Konflikten mellom jordbruk/beitebruk og mer besøk ble nevnt som en økende utfordring mer generelt, hvor arealplanlegging også kan være et viktig virkemiddel. Dette er også i tråd med undersøkelsen til Haraldseid (2025) fra Lofoten, som viser at også kommunens jordbrukskontor og hensynet til bønder som har dyr på beite må mer med i arbeidet med besøksstrategi og planlegging. Et annet viktig virkemiddel her er også sti- og løypeplaner, for å kanalisere ferdsel.

Det er positive erfaringer med å etablere et råd/nettverk mellom ulike avdelinger i kommunen, samt med aktuelle aktører utenfor kommune-organisasjonen. Denne samhandlingen kan planprosessene stimulere til fordi det er krav etter plan- og bygningsloven, og således være et argument for å kople besøksforvaltning til planprosessene. Dette er også i tråd med undersøkelsen av Lofot-kommuner gjennom LANDTIME-prosjektet, som viser at særlig i Vestvågøy og Vågan kommuner har etablering av egne besøksforvaltningsgrupper bidratt til å sette dette tydelig på den kommunale dagsorden, og for Vågans tilfelle, også med å få besøksforvaltning godt forankret i kommunens overordnede samfunns- og arealplanlegging (Stokke et al. 2023).

En viktig betingelse for å integrere besøksforvaltning i kommunenes areal- og samfunnsplanlegging, er å involvere politikerne. Nordland fylkeskommune har kjørt egne «kræsj-kurs» for politikere, som ser ut til å ha hatt god effekt. For å sørge for god politisk forankring kan det være viktig å få integrert besøksforvaltning allerede i den kommunale planstrategien, som er politikernes sentrale styringsdokument og skal utarbeides så fort som mulig etter at et nytt kommunestyre er konstituert etter et valg. Dette er bl.a. fremhevet i

veilederen til INNOMET-prosjektet, hvor man viser eksempel fra Vågan kommune. Her formuleres besøksforvaltning i den kommunale planstrategien på følgende måte:

Økningen i turisme har ført til økt slitasje på naturen og forsøpling på utsatte steder i kommunen, og et økt behov for tilrettelegging av parkering, sanitæranlegg og avfallshåndtering. Samtidig sees en økt ulykkesrisiko blant de besøkende, der risikoatferd kombinert med manglende lokalkunnskap fører til ulykker, skader og behov for redningsaksjoner. Besøksforvaltning har blitt et viktig tema for kommunen, for å sikre nødvendig tilrettelegging og regulering, og sørge for at lokalbefolkningen fortsetter å trives med turismen og har gode muligheter til å utvikle og drive lokal verdiskaping i dette segmentet av næring. Kommunen har per 2020 opprettet Samarbeidsråd for reiseliv og besøksforvaltning, som en arena for dialog og samskapning innen det kommunale forvaltningsarbeidet.

Fylkeskommunen kan også spille en viktig rolle som veileder for å hjelpe kommunene til å integrere besøksforvaltning i sin overordnede samfunns- og arealplanlegging. Her har de fylkeskommunale satsingene på besøksforvaltning i Vestland og Trøndelag hatt god effekt, og informantene både i Aurland og i Oppdal fremhevet at fylkeskommunene har vært til god hjelp i arbeidet. Dette er i tråd med undersøkelsene fra LANDTIME-prosjektet, som viser at Nordland fylkeskommune sitt pilotprosjekt har vært en viktig katalysator for å få aktivert besøksforvaltning i kommunale planer (Stokke et al. 2023).

8. Anbefalinger

Ut fra våre undersøkelser ser vi det som viktig at besøksforvaltning ikke må bli en nytt sektoranliggende for kommunene, men som en integrert del av kommunenes kontinuerlige arbeid med planlegging og stedsutvikling. For å lykkes med dette ser vi det som en stor fordel at besøksforvaltning innlemmes i kommunens areal- og samfunnsplanlegging. Kommuner som velger å utarbeide en egen besøksstrategi kan derfor ha mye å lære av Oppdal kommune, som innlemmet sin besøksstrategi i kommuneplanens samfunnsdel.

Vi ser kommuneplanens samfunnsdel som kommunenes sentrale styringsdokument, og at det derfor er viktig å forankre besøksforvaltning her. Det gjelder politisk forankring, men også blant lokalbefolkningen gjennom deltakende prosesser. Her har særlig Aurland kommune vist veg gjennom sitt grundige arbeid med samfunnsdelen av kommuneplanen.

En annen lærdom fra Aurland kommune er å utarbeide tydelige arealstrategier om besøksforvaltning i kommuneplanens samfunnsdel, da dette etter lovverket skal gi føringer for revidering av kommuneplanens arealdel. Aurland kommune er nå i slutfasen med å revidere arealdelen, og våre informanter fremhevet at en tydelig og godt gjennomarbeidet samfunnsdel, både som prosess og innhold, er en viktig støtte i dette arbeidet.

For å lykkes må besøksforvaltning fungere som et samarbeidsprosjekt mellom ulike etater i kommunen og i samspill med aktører utenfor kommuneorganisasjonen, både i lokalsamfunnet og med reiselivsinteresser. I kommuner med nasjonalparker og landskapsvernområder må også verneområdeforvaltningen bli involvert, slik at besøksstrategien for verneområdet kan koordineres med den kommunale besøksforvaltningen. Herunder er det viktig at man legger opp til en representativ reisemålsledelse i kommunene.

Dette bringer oss over til neste anbefaling, behovet for opplæring og aktiv involvering av kommunepolitikere. I så måte kan den kommunale planstrategien være et kopleingspunkt, hvor besøksforvaltning settes tydelig på den kommunale dagsorden. Her kan man også lære av Nordland fylkeskommune sin utvikling av «kræsjkurs» for lokale politikere.

Ut fra tidligere forskning og erfaringer kan fylkeskommunen spille en viktig rolle i forhold til kommunenes evne til å arbeide aktivt med besøksforvaltning, jfr. Nordland fylkeskommune som var først ute med sitt pilotprosjekt (2018-2022). Senere har også Vestland og Trøndelag fylkeskommuner utviklet pilotprosjekter i besøksforvaltning. Våre informanter i Aurland og Oppdal fremhevet at de har fått god hjelp og støtte fra hhv. Vestland og Trøndelag fylkeskommuner i sitt arbeid med besøksforvaltning.

Besøksforvaltning må ikke bare bli et fokus for å håndtere eksisterende masseturisme, men også for å utvikle et bærekraftig reiseliv fra starten av som i størst mulig grad er i samsvar med lokalbefolkningens ønsker og behov. Dette krever et godt kunnskapsgrunnlag om både lokalbefolkningens holdninger, samt reiselivets utviklingsbehov. Her kan vi trekke fram Aurland kommune som nå vil gjennomføre lokale tålegrenseanalyser i forhold til reiselivets påvirkning på lokal natur og kultur.

Noe som kan vurderes er etablering av kommunale fellesgodefond, noe som Oppdal og Øystre Slidre har gjort. Dette vil kunne sikre økonomiske ressurser til mer operasjonell besøksforvaltning, bl.a. til skilting og kanalisering av ferdsel.

Til slutt vil vi løfte fram betydningen av at kommunen i samarbeid med andre aktører utvikler en stedssensitiv tilnærming til besøksforvaltning, gjennom bl.a. å tilrettelegge for verdibaserte dialogprosesser. Bærekraftig besøksforvaltning i praksis forutsetter nært samarbeid og gode læringsprosesser mellom kommuner, hvor også Distriktsenteret kan spille en viktig rolle.

Aurlandsdalen.

Litteratur

- Andreassen, N. 2014. *Overføring av besøksforvaltning som strategi til lokal og regional samfunnsplanlegging*. Masteroppgave Institutt for landskapsarkitektur, NMBU.
- Arnekleiv, M., Palmstrøm, S.A., Gundersen, V. & Vistad, O.I. 2024. *Besøksforvaltning av mye brukte stier*. NINA Rapport 2514. Norsk institutt for naturforskning.
- Benonisen, R. & Viken, A. (2025). Norsk friluftslivs- og besøksforvaltning. I A. Viken, G. Svensson & R. Benonisen, *Friluftsliv og besøksforvaltning*. (s. 69–90). Fagbokforlaget. DOI: <https://doi.org/10.55669/oa481104>
- Clemetsen, M., K.B. Stokke, J. Barane og T. Haraldseid 2021. From tourist destination to local meeting place: enhancing visitor experiences and social resilience in rural communities. I Fredman, P. & J.V. Haukeland (red.). *Nordic Perspectives on Nature-based Tourism. From place-based resources to value-added experiences*. Edward Elgar Publishing 2021.
- Hagen, D., et al. 2019. *Håndbok. Sårbarhetsvurdering og ferdselslokaliteter i verneområder, for vegetasjon og dyreliv*. NINA-Temahefte 73, Norsk institutt for naturforskning.
- Hammer, T., Mose, I., Siegrist, D., Weixlbaumer, N. 2015. *Parks of the Future. Protected Areas in Europe Challenging Regional and Global Change*. Oekom Verlag.
- Haraldseid, T. 2020. *Kreative prosesser i møtet mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling: fellesskapende motiv som bidrag til omstilling i lokalsamfunn*. PhD-avhandling, NMBU, Fakultet for landskap og samfunn.
- Haraldseid, T. 2025. Besøksforvaltning i rekreasjonslandskap og jordbrukslandskap, eksempler fra Vest-Lofotens ytterside. I *Tidsskrift for utmarksforskning* 2005-1. www.utmark.org
- Haukeland, J.V. & K.B. Stokke 2021. Integrering av friluftsliv og naturbasert reiseliv i forvaltningen av Ytre Hvaler og Færder nasjonalparker. I Hauge, K.B. & K.B. Stokke (red.). *Integrert kystsoneforvaltning – planfaglege, samfunnsvitenskapelige og juridiske perspektiv*. Universitetsforlaget.
- Haukeland, J.V. 2023. Tre perspektiver på besøksforvaltning – en litteraturstudie. Upublisert notat skrevet i regi av LANDTIME-prosjektet.
- Holte, Å. 2019. *Landskapstilpasset tilrettelegging i utsatte kulturlandskap på Vest-Lofotens ytterside: mulige synergier mellom landbruk og turisme*. Masteroppgave ved Institutt for landskapsarkitektur, NMBU.
- Jensen, L. 2023. *Ferdsel i fjell- og utmarksområder i lys av hytteutbygging. En casestudie av Flå kommune*. Masteroppgave ved by- og regionplanlegging, NMBU.
- Kommunal- og distriktsdepartementet 2022. Rettleiar om planlegging av fritidsbustader.
- Kvale, S. 2006. *Det kvalitative forskningsintervju*. Gyldendal akademisk.
- Landa-Mata, I., P. Dybedal, V. Gundersen, M. Knapskog, F. Gundersen, J.V. Haukeland, K.B. Stokke, E. Stange & G. Pettersen 2024. *Bare på besøk? Metoder for integrering av besøksforvaltning i planarbeid*. TØI-rapport 2018/2024. Transportøkonomisk Institutt.
- Miljødirektoratet 2015. Besøksforvaltning i norske verneområder. Veileder.

Miljødirektoratet 2019. Besøksforvaltning i mye besøkte naturområder. Veileder.

NOU 2023:10. Leve og oppleve. Reisemål for en bærekraftig framtid. Nærings- og fiskeridepartementet.

Nyseth, T., A. Førde og J. Cruiskschank (2018). Frå attraktive steder til omtenssom by- og stedsutvikling – implikasjoner for planlegging? I Aarsæther, . E. Falleth, T. Nyseth og R. Kristiansen (red.): *Plan og Samfunn. System, praksis, teori*. Cappelen Damm Akademisk.

Olsen, K. 2020. *Reiselivs- og lokalsamfunnsutvikling i Lofoten: Bred verdiskaping i fiskeri- og landbruksbygda Fredvang, betydningen av etablering av nasjonal turiststi*. Masteroppgave Institutt for by- og regionplanlegging, NMBU.

Stokke, K.B., J.V. Haukeland & M. Clemetsen 2016. Koordinert besøksforvaltning som redskap for bærekraftig reiselivsutvikling. En casestudie av Nærøyfjordområdet. *Kart og Plan*, 4, 2016.

Stokke, K.B. & J.V. Haukeland 2017. Balancing tourism development and nature protection across national park borders – a case study of a coastal protected area in Norway. *Environmental management and planning*, DOI: 10.1080/09640568.2017.1388772

Stokke, K.B., J.V. Haukeland & A. Hansen 2017. Nasjonalparker – fra fjell til kyst. *Plan*, 6, 2017.

Stokke, K.B. & M. Clemetsen 2021. Planning the tourism landscape across protected area borders. I Fredman, P. & J.V. Haukeland (red.). *Nordic Perspectives on Nature-based Tourism. From place-based resources to value-added experiences*. Edward Elgar Publishing 2021.

Stokke, K.B. M. Clemetsen, Ø. Aas, T. Haugen, S. Stensland og T. Haraldseid 2021. Frameworks to understand natural and cultural resources in nature-based tourism. I Fredman, P. & J.V. Haukeland (red.). *Nordic Perspectives on Nature-based Tourism. From place-based resources to value-added experiences*. Edward Elgar Publishing 2021.

Stokke, K.B., H. Lykkja, A.-H. Hansen, J.V. Haukeland, I.-L. Saglie og M. Clemetsen 2023. Bærekraftig besøksforvaltning og levende lokalsamfunn – erfaringer fra kommunal planlegging i Nordland. *Plan*, 4, 2023.

Stokke, K.B., I.L. Saglie, J.V. Haukeland & M. Clemetsen, in prep. Visitor management and planning from below - planning under uncertainty and different temporalities. Artikkel i prosess, sendes til EcoMont.

Sørheim, S. & Y. Lyssand 2024. *Utvikling av regenerativt reiseliv: En mulighetsstudie av innfallsporten til Sjøfjellet-Svartisen nasjonalpark*. Masteroppgave Institutt for by- og regionplanlegging, NMBU.

Vedlegg 1 Intervjuguide

- Informasjon og gjensidig presentasjon
- Hva er de viktigste utfordringene og mulighetene knyttet til reiselivet i deres kommune. Utvikling over tid/endringer?
- Deres inntrykk av lokale/lokalsamfunnets holdninger og oppfatninger til reiselivet i kommunen? Endringer over tid?
- Hvordan arbeider kommunen med besøksforvaltning? Hvem var initiativtaker, og hva var begrunnelsen?
- Hvordan er arbeidet med besøksforvaltning og reisemålsledelse organisert i kommunen? Og hvilke aktører er det kommunen samarbeider med?
- Fylkeskommunen som veileder (+ regionråd, Parker, mer). Samarbeid med nabokommuner/interkommunalt samarbeid.
- Er besøksforvaltning integrert i kommunale planer, og i så fall hvilke? Eventuelt egen besøksstrategi?
- Hva er erfaringene med dette? (prosess og innhold)
- Kommuneplanens samfunnsdel og arealdel – status og innhold? Er besøksforvaltning et tema her, eller tenker man å gjøre det i neste rullering?
- Hvordan fungerer PBL-systemet i forhold til å integrere besøksforvaltning?
- Erfaringer med hvordan planene fungerer/virker? (bistand til det mer operative eller praktiske besøksforvaltningen? Besøksforvaltning som tema i arealplanleggingen?)
- Kommunens arbeid med helhetlig reisemålsledelse? – hvem er representert? (Kristian – sjekke med Innovasjon Norge?)

Vedlegg 2 Informasjonsskriv til informantene

Til aktuelle kommuner og informanter:

Informasjon om gjennomføring av forprosjekt på oppdrag fra Distriktssenteret:

«Besøksforvaltning (reisemålsutvikling) i distriktskommunenes samfunns- og arealplanlegging»

«Arbeidet med besøksforvaltning er i dag prosjektbasert, og det mangler sammenstilt kunnskap om hvordan det kan være et verktøy i arbeidet med kommuneplanen og hvordan resultatet av prosessene kan forankres i kommuneplanen. Det er flere aktører som jobber med besøksforvaltning, men de er ikke samordnet og erfaringene er ikke samlet og delt.»

NMBU, Fakultetet for Landskap og Samfunn, har i samarbeid med Norske Parker, fått i oppdrag fra Distriktssenteret <https://distriktssenteret.no/> å framskaffe en oversikt over hvordan og i hvilken grad arbeidet med besøksforvaltning i dag er integrert i kommunenes planarbeid, og hvilke utfordringer som man erfarer at kan oppstå i møte med overordnet samfunns- og arealplanlegging.

Vi vil søke å svare på dette ved;

- litteratursøk og gjennomgang av tidligere forskning
- gjennomgang av eksisterende veiledere på besøksforvaltning og planlegging,
- og intervju av nøkkelpersoner i kommuner som har erfaring med å inkludere besøksforvaltning i areal- og samfunnsplanleggingen.

Vi har gjort et utvalg av 6 kommuner som vi nå kontakter, med ønske om å gjennomføre et digitalt intervju. Kriteriet for valget er erfaring med besøksforvaltning, og at man enten har vært med i fylkeskommunal satsing, er partner i en regionalpark og/eller er nasjonalpark-kommune/har store verneområder. Basert på dette har vi valgt ut kommunene Vågan, Øystre Slidre, Oppdal, Aurland, Lom (evt Skjåk) og Vinje. Primært ønsker vi et felles intervju med en fra plansiden i kommunen, og en som arbeider med reiseliv/besøksforvaltning.

Vi vil delta med to fra prosjektet i hvert intervju, som vil foregå på Teams. Vi beregner inntil en time pr intervju.

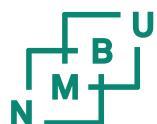
Ås-NMBU 31.januar 2025

Vennlig hilsen

Morten Clemetsen tlf 90 55 12 75, morten.clemetsen@nmbu.no

Knut Bjørn Stokke, tlf. 97 78 34 10, knut.bjorn.stokke@nmbu.no

Kristian Bjørnstad (Norske Parker) kristian@norske.parker.no

Norges miljø- og biovitenskapelige universitet
Noregs miljø- og biovitenskapelige universitet
Norwegian University of Life Sciences

Postboks 5003
NO-1432 Ås
Norway